

SPEKNER ENIKŐ

A BUDAVÁRI BOLDOGASSZONY-EGYHÁZ ALAPÍTÁSTÖRTÉNETE

Kata nénivel sokat beszélgettünk a budavári Szűz Mária-egyház alapításáról, összefüggésben a domonkos kolostor történetével. Úgy érzem, emléke előtt azzal tisztelgek igazán, ha megírom az általa inspirált kutatásaimat, még ha azok nem is mindenben egyeznek az ő elgondolásaival. Szeretném hinni, hogyha itt lenne, ő is örülne eredményei továbbgondolásának, s annak, hogy az újabb megfontolások hozzájárulhatnak annyira szeretett Budájának és domonkosainak középkori történetének tisztázásához. Nagyon fájlalom, hogy elkéstem dolgozatommal, s már csak Kata néni tragikusan hirtelen eltávozása után készültem el vele, s már nem hallhatom többé értékes tanácsait.

IV. Béla király 1255. július 25-én kelt, a budavári Szűz Mária-egyház kegyuraságát a nyulak-szigeti apácakolostornak adományozó oklevele máig sok fejtörést okozott a kutatóknak, annyira, hogy voltak, akik még hitelességét is kétségbe vonták.¹ Valóban nehéz a hitelesség kérdésében tisztán látni, több ok miatt is. Egyrészt az oklevél nem maradt fent eredetiben,² s ez a körülmény vizsgálatát

hátráltatja, másrészt a szerkezete, megfogalmazása, szóhasználata helyenként valóban szokatlan. Például hiányzik belőle a promulgációs rész. A kancellária erre a napra keltezett egy másik királyi adománylevelet is, mely szintén a nyulak-szigeti apácakolostor javára rendelkezett a budai vásárvámról.³ Ez az oklevél eredetiben maradt fenn, Smaragd alkancellár jegyezte kiadását, s valóban más a megfogalmazása, mint az előzőnek. Talán ez a magyarázata oklevelünk szokatlan voltának, az ugyanis, hogy azt nem a királyi kancelláriában fogalmazták, hanem már egy kész kiadványt láttak el a király kettős pecsétjével. IV. Béla korában egyébként sem alakult még ki véglegesen a kis privilégiumok abszolút formákhoz kötött szerkesztése. Nem ez az egyetlen e korabeli királyi oklevél, mely a szabályostól eltérő szövegezésű, mégis hitelesnek fogadnak el.⁴ A legfőbb gondot a forrás tartalmi értelmezése jelentette a kutatóknak. Ellentmondásosnak tartották, hogy ez az adománylevél, mely először említette a pesti hegyen nagyszámú népesség védelmére, a király által építtetett *castrumot*, azaz falakkal és tornyokkal védett várost, az itteni Szűz Mária-egyházat az ő értelmezésük szerint még „építendőnek” – *in ipso castro construenda-nak* – mondta, holott a templomról már két korábbi

¹ BTOE I. 54–55. No. 40. Szentpétery Imre (RA 1043) és Gárdonyi Albert a BTOE I. kiadója hitelesnek fogadta el az oklevelet: GÁRDONYI 1933. 171; GÁRDONYI 1936. 60–61; valamint: SALAMON 1885. II 194–197. III. 31–32; NÉMETHY 1876. 16–17; PAULER 1899. II. 200. 521–522. 155. j. Az oklevéllel kapcsolatos kételyeket már a budai egyházak első jelentős rendszerezője, a tudós ágoston rendi szerzetes, Schier Sixtus is megfogalmazta: SCHIER 1774. 12–19; az ő nyomán Gömöri Havas Sándor: GÖMÖRI HAVAS 1892. 20–21; más alapon, de újra felvetette az oklevél kétes hitelét Kubinyi András Kumorovitz L. Bernátra hivatkozva, aki Gerevich László a Budai vár feltárása c. nagydoktori értekezésének opponensi véleményében adott hangot gyanújának. Sajnos azonban ez nyomtatásban soha sem jelent meg. KUBINYI 1964. 100. 91. j; KUBINYI 1972. 35; KUBINYI 1991. 39. 28. j. (itt már megszorítással közli a hitelességgel szembeni gyanúját); GEREVICH 1966. 263. 2. j; Hivatkozik az oklevélre, de nem jelzi gyanúságát: GEREVICH 1950. 134; GEREVICH 1952. 162; KUMOROVITZ 1971. 50. 244. j; GYÖRFFY 1973. 302; KUBINYI 1961. 125–126. 138. 201 és 203. j; KUBINYI 1994. 76; KUBINYI 1999. 289–290; Gyanúsnak tartotta az oklevelet, de tartalmilag elfogadta: ZOLNAY 1982. 246.

² Fejér 1829-ben még azt közölte, hogy az oklevél eredetije a pozsonyi káptalan levéltárában található: FEJÉR IV/2 320–323; Szentpétery 1923-ban már nem találta ott: RA 1043; Az eredetit először IV. László király írta át 1279-ben: MOL DL 1030; IV. László oklevelét I. Károly átiró oklevelét 1326. október 25-én és 26-án, tehát két egymást követő napon is kiadták: MOL DL 3632 és DL 2344; Majd átírta Zsigmond király 1411. március 11-én: MOL DL 400; Feltehetően az eredetiről írta át, ugyanis csak IV. Béla király oklevelét közli, s annak hiteles eredetijére hivatkozik a székesfehérvári keresztes konvent 1348. december 10.-i oklevele. IV. Béla király kettős pecsétjével megerősített sértetlen és valódi oklevelét Bereck nyulak-szigeti domonkos perjel mutatta be a konventnek kérve az apácák nevében annak hiteles átirását, mivel az apácák, vagy prokurátoraik féltek e privilégiumot eredetiben egyik helyről a másikra szállítani. MOL DL 402.

³ BTOE I. 56–58. No. 41.

⁴ BTOE I. 103–108. No. 89.

okmány is említést tett.⁵ Ráadásul az irat további részében az *in ipsius ecclesie primaria ... fundatione* kitétel a két előző oklevelet sem ismerőket is arra ösztönözte, hogy a templomot régebbi alapításának tekintsék, s IV. Bélának csak az újjáépítés, illetve a bővítés nemes feladatát tulajdonítsák.⁶ Nézzük meg hát tüzetesen, mit mondanak az említett források. Előjáróban le kell szögeznünk, hogy az 1255. évi oklevelet tartalmilag el kell fogadnunk, mert – mint majd látni fogjuk – később más királyi és pápai kiadványok az abban foglaltakat megismételték.⁷

Az okleveleket figyelmesen olvasók előtt egy gyönyörűen dokumentálható templom-alapítási történet bontakozik ki.

A templom említésével forrásainkban, 1247-ben találkozunk először, amikor is a veszprémi káptalan Zéland püspök idejében meglehetősen erőteljes megfogalmazásban: „*sciendum etiam, quod collatio ecclesie ... Novi Montis Budensis ad episcopum Wesprimiensem pro sua, cui voluerit, pertinuit et pertinet voluntate...*” írásba foglalta, hogy más egyházak mellett többek között „az új budai hegyi” egyház adományozása a veszprémi püspököt illette és illeti, s akarata szerint bárkinek kívánhatta”. (1. kép) Az oklevéllel kapcsolatban rögtön az a kérdés merül fel, hogyha ez ténylegesen így volt, miért kellett erről a káptalannak a püspök nyilvánvaló utasítására oklevelet kiállítania, s miért éppen ekkor? Az iratban még egy körülmény érdekes. Hiányzik belőle a templom védőszentjének megnevezése. Az ma már sajnos nem állapítható meg, hogy okkal vagy ok nélkül, azaz véletlenül maradt-e ki.⁸ Elképzelhető, hogy ez a momentum is egy új egyház alapításának a bizonyítéka.

Az istentiszteletekre szolgáló épületek megalkotása alapvetően két, egymástól időben jól elkülöníthető eseményre vezethető vissza, a fundációra és a konzekrációra. Először az illetékes megyés püspök engedélyét kellett elnyerni, aki megvizsgálta, hogy egyházi szempontból szükség van-e az építésre, nem ütközik az egy harmadik fél, egy kegyúr, vagy

egy létező plébánia jogaiba, van-e alkalmas telek a felépítésre, s az alapító gondoskodott-e a templom felszerelésére, fenntartására és a javadalmas eltartására megfelelő anyagi alapokról. Ha ezek rendben voltak, s a püspök engedélyezte az épület felállítását, került sor az alapkövő ünnepélyes letételére. Azon a helyen, ahol a leendő templom főoltára állt majd, egy nagyobb fakeresztet helyeztek el, s általában már az alapkövet a püspök a kiválasztott hittitok, vagy védőszent nevére áldotta meg. Ez azonban teljesen hivatalossá csak a templom felépítését követő felszentelésen vált. A felépített egyházat ugyanis, mielőtt benne istentiszteletet tartottak, fel kellett szentelni. A felszentelés általában ünnepnapon, ha lehetett a hittitok vagy a védőszent ünnepének napján történt az előírt szertartás keretében, melynek során a püspök az oldalfalakon elhelyezett 12 felszentelési keresztet szentelt olajjal megkenté, s ünnepi nagymisést tartott. A felszentelés évfordulóját ez után minden évben megünnepezték a dedikáció napján tartott búcsúval.⁹

Esetünkben azonban az alapítás engedélyezését és az alapkövő letételének szertartását, mint látni fogjuk, az esztergomi érsek végezte el, s a veszprémi püspök talán éppen azért foglaltatta írásba sürgősen jogait, mert őt ebből kizárták.

Mindenesetre az 1248-ban keletkezett következő forrásunk már megnevezte a védőszentet. IV. Ince pápa ekkor vizsgálatot rendelt el a veszprémi püspök panaszára többek között az esztergomi és a budafelhévi keresztetek ellen, mert azok a teljes joggal az e püspökséghez tartozó „új budai hegyi” Boldogságos Szűz Mária egyházat illetőleg (*super ecclesia beate Marie de Novo Monte Budensi*) „a tizedekre, a földekre a kötelező jövedelmekre és a birtokokra nézve neki kárt okoznak”.¹⁰ A pápai oklevél kelte 1248. augusztus 18-a, amely a szentszéki kancellária gyakorlata szerint egyaránt jelölhette a panasz beadásának, vagy az arra születő intézkedésnek a dátumát. Ebből a két forrásból úgy tűnik, hogy 1247–1248-ban létezett a budai Várhegyen egy Szűz Mária egyház, mely a területileg illetékes veszprémi püspök joghatósága alá tartozott, s melynek jövedelmeit jogosan vagy jogtalanul az esztergomi stefanita kereszties rendházhoz tartozó budafelhévi keresztetek foglalták el.¹¹ (2. kép)

⁵ BTOE I. 48. No. 33. és 48–49. No. 34; GEREVICH 1950. 134; CSEMEGI 1955. 10; JANKOVICH 1959. 82–83; KUBINYI 1961. 125–126. 138. 201 és 203. j; KUBINYI 1964. 100. 91. j; KUBINYI 1972. 35. GEREVICH 1973. 375–376. 381–383; MAGYAR 1991. 95. 100. 47. j; GYURKY 2001. 36–37.

⁶ RUPP 1865. 48–49; RUPP 1868. 91–92; NÉMETHY 1876. 9–20; NEMES 1893. 14–28; Némethy könyvét ismertető Henszlmann Imre az építést kizárólag a 13. század második felére helyezte: HENSZLMANN 1876. 329–331; Hasonlóan a 13. század közepe mellett érvel: PALUGYAY 1852. 178–179; SALAMON 1885. II. 195–199; GÖMÖRI HAVAS 1892. 15–20; GÁRDONYI 1936. 60–61; CSEMEGI 1955. 54–73; ZOLNAY 1963. 46–47; ZOLNAY 1982. 246.

⁷ KUBINYI 1991. 39. 28. j.

⁸ BTOE I. 48. No. 33; MOL DF 262491 (Vasvár–szombathelyi kápt. hh. lt. C-1-1).

⁹ SZEREDY 1879. 1429–1431; KOLLÁNYI 1906. 43–72; MÁLYUSZ 1971. 13–58; KATOLIKUS LEXIKON IV. 1933. 330–333; 814–815; LEXIKON DES MITTELALTERS 8/1. 1996. 180–182. 8/4. 1996. 814–815. 8/10. 1997. 2104–2108; ÉRSZEGI 1994. 669–671; ÉRSZEGI 1996. 60. 86. 140. j.

¹⁰ BTOE I. 48–49. No. 34. MOL DF 200013 (Veszprémi kápt. m. lt. Epp. Dec. Budenses 2.)

¹¹ BOROVICZÉNY 1991–1992. 13; KUBINYI 1964. 89–90; KUBINYI 1994a. 131.

Ehhez képest az 1255. évi oklevélből egészen más dolgokat tudunk meg. Az egyház még építés alatt állt, a király kegyúri joga alá tartozott, és az esztergomi érsek gyakorolta felette a joghatóságot, valamint még nem szentelték fel. Vegyük sorra, hogyan is kell mindezeket értelmezni, s milyen összefüggésbe lehet hozni a látszólag teljesen ellentétes két korábbi forrással. Az 1255. évi oklevél fontosabb részei latinul így hangzanak: „*contulimus, donavimus, dedimus et tradidimus ... et ius patronatus, quod in ecclesia Sancte Marie in ipso castro construenda nobis utpote vero patrono competebat ... eidem monasterio seu cenobio cum omnibus hiis, que ipsum ius patronatus in suis capitulis seu articulis dinoscitur continere, volentes, ut omnis honor et omne emolumentum, qui et quod nobis vel nostris filiis seu nepotibus deberetur, ex hac nostra concessione, cui in ipsius ecclesie primaria et ante consecrationem fundatione Strigoniensis archiepiscopi consensus accessit, in ipsum coenobium transferantur ...*”. Magyar fordításban pedig a következőképpen: „adományoztuk, ajándékoztuk, adtuk és átadtuk e monostornak, azaz kolostornak... azt a kegyúri jogot is, ami minket, mint valódi kegyurat megilletett e várban akkor még építendő Szent Mária egyházban /a Szent Mária egyház magában a várban történő építésében/ mindazon dolgokkal együtt, amiket maga a kegyúri jog fejezeteiben vagy cikkelyeiben közismerten tartalmaz. Óhajtván pedig, hogy minden tisztelet és haszon, ami minket vagy fiainkat, vagy unokáinkat illetne, szálljon át a kolostorra azon engedélyünk alapján, amihez ezen egyház felszentelés előtti alapításakor az esztergomi érsek beleegyezése is hozzájárult”. A nyulak-szigeti apácáknak szóló adománylevelél rendelkező része (*contulimus, donavimus, dedimus et tradidimus*), 1255-ben egy már megtörtént adományozást foglalt írásba. Az adomány egyik részét képező *ius patronatus* is már a múltban megillette a királyt egészen az oklevél keltéig, ahogy azt a *ius patronatus* értelmező, *praeteritum imperfectum* igeidejű *competebat* kifejezte. E múlt idejű ígéhez képest kell értelmeznünk a mellékmondatban szereplő *in ecclesia Sancte Marie in ipso construenda* intans akciójű és passiv jelentésű melléknévi igenévi szerkezetet (*participium instans passivi* + fővév = *gerundivum*), ami azt jelenti, hogy az egyház nem az oklevél kiállítását követően volt még felépítendő, hanem a kegyúri jog keletkezésekor, s hogy ekkor még nem készült el.¹² (3. kép)

Itt egy kis kitérőt kell tennünk a kegyúri jog értelmezésére. A 11-12. században érvényben lévő

„saját egyház” (*ecclesia propria*, *Eigenkirche*) intézménye a 12. század végére jelentősen átalakult, s kezdetét vette egy új egyházi jogi intézménynek, a patronátusi jognak a kialakulása. A saját egyháznak nevezett formában az egyházalapító a *ius fundi* alapján saját tulajdonának tekintette az egyházat, amit eladhatott, örökíthetett, papot maga helyezhetett bele, üresedés ideje alatt jövedelmét élvezhette stb. A 11-12. század folyamán ezek a jogok már kezdtek részekre bomlani, majd beleolvadni a patronátusi jogba. III. Sándor pápa (1159-1181) a kegyuraságot a lelki joghoz kapcsolta és ezzel teljes egészében egyházi joghatóság alá helyezte. Az egyház így a *ius fundi* és az *ecclesia propria* jogait magának tartotta fenn, s mintegy az alapítást viszonzva adta azt át a most már kegyúrnak nevezett alapítónak természetesen meghatározva annak jogait. A kegyúri jog továbbra is a *ius fundi* alapján illette meg saját egyház régi urát vagy az új alapítót, de a jogok és köteleességek az alapító személyéhez kötődtek, így a *ius fundi* szerepét fokozatosan kiszorította a *ius fundatoris*, s ez jelölte azokat a jogokat, melyek az egyházak alapítóit az egyházi javadalmak körül megillették (*ius petitionis*, *ius praesentandi*, *ius decimationis*, stb.). Egyházalapítónak pedig azt tekintették, aki a telket adta az egyház létesítéséhez, az építkezést végrehajtotta és gondoskodott az egyháziak ellátásáról, azaz az egyházat javadalmazta. A kegyúri jog alapját a „*dos*”, az „*aedificatio*” és a „*fundus*” jelentette.¹³

IV. Béla király 1255. évi oklevele az adományozás tényén túlmenően annak jogalapját is részletesen indokolta, leszögezve, hogy a budavári Szűz Mária egyháznak ő volt a valódi kegyura, azaz ő alapította és javadalmazta az egyházat és kezdeményezte építését. Az oklevél kiállításakor még csak az alapítás és a dotálás történt meg, valamint a templom építése folyamatban volt, de a felszentelése még hátravolt.¹⁴ Ez világosan kitűnik az *in ipsius ecclesie primaria et ante omnem consecrationem fundatione* kitételből, amit együttesen kell értelmeznünk. A *primaria* éppúgy meghatározója a *fundatione*-nek, mint az *ante consecrationem*, azaz nem beszélhetünk első és a felszentelés előtti „második” alapításról. Az *in primaria ... fundatione*-t hasonlóan a *prima nocte*, vagy *primo mense* (az éjszaka beálltával, a hónap elején) kifejezésekhez a templom létrehozásának felszentelés előtti kezdetét, első pillanatát kell értenünk, azaz az esztergomi érsek az alapításakor adta hozzájárulását ahhoz az engedélyhez (*ex hac nostra*

¹² Az *instans* akció kellést, szükségességet is kifejezhet, azaz lehet egyidejű, vagy a jövőbe mutató, s itt azt jelenti, hogy az épület még nem *constructa*, azaz még nem készült el.

¹³ SZEREDY 1879. 756-788; SALAMON 1885. II. 198; KOLLÁNYI 1906. 5-12. 33; JANKOVICH 1959. 60-62; KUMOROVITZ 1964. 70-77; KUBINYI 1999. 272-274; SZÜCS 1978. 171-172; SZÜCS 2002. 133-135; RÁCZ 2001. 179-180.

concessione), amellyel az egyház egyáltalán megszülethetett.¹⁵ (4. kép)

Ezen a ponton találjuk meg a két korábbi, 1247. és 1248. évi oklevél keletkezésének magyarázatát. A budavári Szűz Mária egyház a veszprémi egyházmegye területén létesült, ezért az eredetileg a püspök joghatósága alá tartozott. A király – ahogy ez kitűnt az 1255. évi kiadványából – a templom fundációjához nem a veszprémi püspök, hanem az esztergomi érsek engedélyét kérte. Ez rendben is lett volna, ha biztosak lehetünk abban, hogy hihetünk az 1255. évi dokumentumnak, és itt valóban egy királyi alapítású egyházzal volt szó. A tét nem volt kicsi, hiszen már a püspöknek a pápához forduló 1248. évi panaszbeadványa is jelezte, hogy komoly jövedelmek tulajdonlása forgott kockán.¹⁶ Itt némi magyarázatra szorul, hogy a püspök, miért az esztergom–budafelhévi stefanita keresztéseket perelte a szerinte őt illető juttatásokért. A terület ugyanis a tizedjog szempontjából a keresztések Szent Háromság egyházához tartozott, de az új budai egyház létrejötte megváltoztatta a tizedhatárokat. Az alapítás jogi tisztázatlanságát mutatja, hogy ezeket a tizedeket több mint nyolcvan éven keresztül a keresztések és a veszprémi püspökök perelték egymás között, holott az a királyi kegyuraság révén magát az egyházat illette volna.¹⁷ A Buda környéki plébániák és királyi kápolnák jeles kutatója, Jankovich Miklós nem is tudott mit kezdeni ezzel a későn keletkező királyi egyházzal, amely – mint majd látni fogjuk – fokozatosan a budai Várhegyen királyi akaratból létrejött város

plébániatemplomává lett. Jankovich szerint az *ecclesia propria* joggyakorlatának megszűnése után a királyi kápolnák teljes jogú királyi egyházzá, azaz plébániává alakultak át, s a kegyúri jog intézményének térhódításával ilyen régi típusú plébaniakörzettel rendelkező királyi kápolnát már nem létesítettek, illetve az ezután keletkezők kizárólag magán istentiszteleti célokat szolgáltak a király és közvetlen környezete számára.¹⁸ Ezért Jankovich, anélkül, hogy erre bizonyítéka lett volna, korai, 11–12. századi alapításúnak minősítette a budavári Mária templomot, ugyanis az a későbbi források alapján vitathatatlanul királyi kápolna eredetűnek bizonyult.¹⁹ Jankovich megoldása elegáns, és kétségtelen, hogy valós ellentmondásra hívta fel a figyelmet, csak sajnós a végkövetkeztetésére nincs megbízható hivatkozási alapja.

Kiutat jelenthet, ha a források alapján feltételezzük, hogy IV. Béla szándéka eredetileg valóban egy királyi kápolna létrehozására irányult. A király 1253. november 11-én IV. Ince pápához írt levelében, melyben a még mindig valós veszélyt jelentő tatárok elleni védelemhez kért segítséget, beszámolt a védekezés érdekében tett eddigi intézkedéseiről. Ennek során kiemelte az országa közepén, a Duna mentén épített, annak honvédelmi hatékonyságát növelő váraknak szerepét, melyekbe a hadviselésben jártas johannita lovagokat helyezte el. Példának hozta fel Attila hun királyt, aki egykor Magyarország közepébe helyezte fő székhelyét (*in medio regni Hungarie sedem suam principaliter collocavit*), amit a 12. századi magyar hagyomány Óbudával azonosított. A tatárjárást megelőzően Óbuda már valóban az egyik királyi központnak számított, amit most a királyi akaratnak megfelelően a síkvidéki város helyébe lépő, védhetőbb Buda vett át. Ebbe a medium regni és benne a királyi központ jelentőségét annyira hangsúlyozó koncepcióba belefért ott egy szakrális jellegű, acheni vagy székesfehérvári típusú kápolna létrehozása az uralkodó és családja számára. Amire egyébként utalhat a templom Szűz Mária oltalma alá helyezése, s hogy IV. Béla a kegyúri jog gyakorlását illetően fiaira és unokáira is hivatkozott, valamint tudjuk, hogy nem akart Székesfehérváron temetkezni.²⁰ A körülmények azonban keresztették az uralkodói szándékot. Közrejátszhatott a város gyors fejlődé-

¹⁴ Ld. a 10. jegyzetet.

¹⁵ Több kutató is többek között erre a kifejezésre építette azt a véleményét, hogy az egyház korábbi építési volt, s IV. Béla azt csak bővítette, átépítette. RUPP 1865. 48–49; RUPP 1868. 91; NÉMETHY 1876. 17; JANKOVICH 1959. 82; GEREVICH 1950. 133–134; GEREVICH 1966. 263; KUBINYI 1961. 126–127; KUBINYI 1964. 100–102; KUBINYI 1972. 34–37.

¹⁶ BTOE I. 48–49. No. 33–34; CSEMEGI 1955. 10; BUDAPEST MŰEMLÉKEI I. 1955. 431–432; KUBINYI 1972. 35; GEREVICH 1973. 375–376. 381–383; ZOLNAY 1963. 46–47; ZOLNAY 1982. 246; GYÖRFFY 1973. 302; GYÖRFFY 1997. 144–145; GYÖRFFY IV. 615.

¹⁷ MOL DF 283101 (Veszprémi Püspöki Lt. Litt. mancae 7.); BARTFAI SZABÓ 1938. 24. No. 128; HO IV. 102–103. No. 75; MES III. 717–718. No. 974; MREV IV. 322–325. No. CCLVI; KUMOROVITZ 1953. 21. No. 16. 83. No. 203. 96. No. 230; KUBINYI 1964. 89–92; BOROVICZÉNYI 1991–1992. 36. Később sem rendelkezett Buda a tizedszedési joggal. A margitszigeti apácák és a budavári plébánia jövedelemmegosztó pereiben sohasem említettek tizedeket, s az 1505. és 1510. évi budai bortized jegyzékek szerint a tizedeket a veszprémi püspök szedte, bár fennmaradt 1490-ből egy irat, melyben Ilkus Márton budai plébános éppen az egyháza exemptiójára hivatkozva tiltakozott a veszprémi püspök tizedszedése ellen. MOL DL 36658 és DF 200608 (Veszprémi püspöki lt. Gazdasági lt. Budai tizedjegyzék); THEINER II. 318. No. CDLXXII; KUBINYI 1994. 78. 85. 48. j.

¹⁸ JANKOVICH 1959. 80.

¹⁹ JANKOVICH 1959. 82–83; KUBINYI 1972. 27–28.

²⁰ FEJÉR IV/2. 218–224; RA 933a; GYÖRFFY 1965. 31–33; KUMOROVITZ 1963. 109; KUMOROVITZ 1971. 49–51; STREICH 1984. 19. 26–31. 57–58. 69. 235. 265. 446–447; LEXIKON DES MITTELALTERS 5/5. 1990. 931–932; ÉRSZEGI 1992. 94–99; ÉRSZEGI 1994. 669–671; ÉRSZEGI 1996. 56.

se és plébániaszükséglete, a veszprémi püspökök makacs ellenállása, a fiával, Istvánnal fegyveres konfliktusba keveredő király kényszerű távozása Budáról, s még sok más ok, mely megakadályozta e terv hosszú távú kivitelezését.²¹

A Szűz Mária-egyházra vonatkozó következő forrás hitelességét is különbözőképpen ítélték meg a kutatók.²² Az öreg és legkedvesebb fia, Béla herceg elvesztése miatt megtört király 1269. október 3-án kiadott oklevelében váratlan fordulaton visszavonta korábbi intézkedését. IV. Béla Tétényi Pál veszprémi püspök kérésére a veszprémi püspökség több sérelmezett jogát visszaállította, köztük a püspökségnek „a Boldogságos Szűz Máriának a budai hegyen újonnan épült és a nép körében plébániának nevezett egyházát” („*simul cum ecclesia Beate Virginis in monte Budensi noviter fabricata vocata plebania apud vulgos (!)*”) illető jogait.²³ Ebből a fontos forrásból több más információt is nyerhetünk. Megtudjuk azt, hogy az uralkodó a domonkosok kérésére és a kolostor falai között élő Margit leánya iránti különleges szeretetből adományozta a templom kegyúri jogát a nyulak-szigeti apácáknak. Azt is elismerte, hogy a Szűz-Mária-egyház, mely a veszprémi egyházmegyében lett alapítva, „rendes jogon” a veszprémi egyházhoz tartozik, amit már a kolostor 1256-ban történt felszentelésén²⁴ nyilvánosan tanúsítottak a domonkos szerzetesek és apácák az ország számos bárójának jelenlétében, amikor Zéland püspök e kegyúri jog átadása miatt tiltakozott a kolostor felszentelése ellen. Az oklevél azt is feltárta, hogy mi késztette IV. Bélát erre a lépésre. Finoman szólva erősen megnehezítelt a veszprémi egyházra, mert 1245-ben az ő akarata ellenére választották püspökké kanonoktársukat, Zélandot, s a választást ráadásul szintén az ő tudta nélkül Bánca István esztergomi érsek jóvá is hagyta. A király jelölési jogának megsértése miatt hiába

tiltakozott IV. Ince pápánál, a Szentatya Zélandot megerősítette püspöki székében. IV. Béla kénytelen volt elfogadni a döntést, de felháborodását ugyancsak érezte a káptalannal és püspökével szemben, még jogaik időnkénti megnyirbálásával is.²⁵ Természetesen a későbbi veszprémi püspököt, Tétényi Pált sem kellett féltetni, azért visszakövetelt ő olyan jogosítványokat is, mely sohasem illették meg egyházát.

A budavári Szűz Mária-egyház helyzete azonban egyházi joghatóság tekintetében valóban kérdéses volt. Az 1269. évi oklevél annyiban alátámasztotta a korábbi források állításait, hogy a templomot szintén újonnan épültnak mondta, de a kegyúri jogot illetően már bizonytalanságot árult el. Nem azzal, hogy a királlyal visszavonatták régebbi rendelkezését, hanem, hogy kiderült a templom fokozatosan a város plébániájává vált, azaz nem királyi kápolnaként működött, holott ilyen a kegyúri jog alapján – mint Jankovichtól tudjuk – ekkor már nem alapítottak. Mégis akkor IV. Béla király milyen alapon hangsúlyozta kegyúri jogait, s adományozta azt el? A „Zéland-história” csak történeti háttére annak, hogy miért állt ellent a veszprémi püspök állandó követelődésének, de nem magyarázza meg a kegyuraságra való hivatkozást.

A budai Várhegy királyi birtok volt, s eredendően ahhoz a nagy budai királyi birtoktesthez tartozott, melyből elsőként a később Óbudának nevezett település, utolsóként pedig Budafelkővizet követően a IV. Béla király akaratából és személyes gondoskodásából létrejött új város, Buda vált ki. A király az általa alapított várost joggal tekintette saját tulajdonának, s a források alapján egyértelmű, hogy ő alapította, javadalmazta, s kezdte építtetni a templomot feltehetően a fent vázolt szándékkal, amit azután a körülmények változása folytán vélhetően a köré telepedő, Pestről felköltöztetett német polgárság folytatott.²⁶ A királyt végül is az általa létrehozott egyház után valóban megillette a kegyuraság, s ezen az alapon nyilván szívesebben kérte az építéshez az esztergomi érsek engedélyét, mégis a plébániává alakulás megzavarta és tisztázatlanná tette az egyházi jogi viszonyokat, ami talán jobban támogatta a veszprémi püspökök amúgy is erőteljes követeléseit, s vezetett azok pillanatnyi tel-

²¹ SPEKNER 2002. 413–417.

²² IV. Béla király 1269. október 3-i oklevelét több mint gyanús-nak tartotta: SALAMON 1885. III. 32–34; Pauler és Szentpétery kifogástalannak: PAULER 1899. II. 275; RA 1617; Györffy 1270. évi hamisítványnak: GYÖRFFY 1973. 302; GYÖRFFY 1997. 144–145; GYÖRFFY IV. 615; Kumorovitz abszolút hitelesnek: KUMOROVITZ 1972. 27–29.

²³ BTOE I. 103–108. No. 89; MOL DF 200023 (Veszprémi kápt. m. lt. Epp. Dec. Budenses 3.); RA 1617; SALAMON 1885. III. 32–34; GÁRDONYI 1936. 61; CSEMEGI 1955. 11; JANKOVICH 1959. 82; KUBINYI 1972. 35; KUMOROVITZ 1972. 27–29; GEREVICH 1973. 376; GYÖRFFY 1973. 302; GYÖRFFY 1997. 144–145; GYÖRFFY IV. 615; ZOLNAY 1963. 46–47; ZOLNAY 1982. 246.

²⁴ IV. Sándor pápa 1257. április 28-i keltezéssel kiadott bullájában mindazoknak, akik a margitszigeti apácák templomát felszentelése évfordulóján és az azt követő hét nap valamelyikén bűnbánatot gyakorolva meglátogatják, negyvennapos búcsút engedélyez. BTOE I. 62–63. No. 45; MOL DL 2972.

²⁵ SZÜCS 1978. 168; ÉRSZEGI 1995. 36–37.

²⁶ A budai egyházak első kiváló monográfusa, Schier Xistus egyenesen tagadta IV. Béla kegyuraságának jogosságát, s egy a budai plébánia határperek során keletkezett egyedül általa, s csak részletében idézett 1392. évi dokumentum alapján kizárólag a pesti német polgárokat tekintette a templom kegyurainak: SCHIER 1774. 17–19; Schier nyomán hivatkozik erre az adatra: NÉMETHY 1876. 10–13; GÖMÖRI HAVAS 1892. 20; NEMES 1893. 19.

jesítéséhez 1269-ben.²⁷ IV. Béla azonban biztosított magának egy kis kaput, amivel azután utódai majd élni is fognak. Kikötötte ugyanis, hogy a visszaadott javakat a királyi jövedelmekből történő megfelelő adománnyal, vagy még nagyobb cserével a püspök és a káptalan beleegyezésével, valamint az apostoli szék engedélyével visszanyerheti. (5. kép)

E források alapos áttekintése után a budavári Boldogságos Szűz Mária egyház létrejöttének körülményeiről a következőket állíthatjuk: a templom alapítását, valamikor az 1246. év végére és 1247 elejére tehetjük, ami egybe is esik a városkutatók által meghatározott városalapítás kezdetével.²⁸ Az 1247–1248. és 1255. évi oklevelek egyaránt a nevezett egyházra vonatkoznak, a templomot 1246–1247 fordulóján IV. Béla király alapította az esztergomi érsek engedélyével, építése 1247 és 1269 között zajlott, felszentelésére valamikor 1255 és 1269 körül került sor, 1269-ben a királyi alapítású egyház már biztosan, de feltehetően már azt megelőzően is plébániatemplomként működött.

Ám az egyház körüli bonyodalmak nem értek véget az 1269. esztendővel. Tétényi Pálnak még volt ereje az 1269. évi oklevél kiforszírozására, ám utódának, Kőszegi Péter veszprémi püspöknek már nem kedvezett az erőviszonyok alakulása, feltehetően sem az uralkodó, sem az esztergomi érsek, sem a domonkos rend, s főleg nem az apácák, de valószínűleg még a város sem kívánta a veszprémi püspök újdonsült „régí” jogait biztosítani.²⁹ Természetesen ebben az apácák jártak az élen, s IV. Ince pápánál elérték összes birtokaik és kiváltságaik megerősítését. Az 1276. május 20-án kiadott pápai bulla az első helyen szentesítette az apácáknak azt „a kegyúri jogot, melyet a budai Szent Mária plébániában birtokoltok, s azokat a földeket, birtokokat, és vásárvámot, valamint bármely jogot tartozékaikkal együtt, melyet a budai hegyen birtokoltok”.³⁰ Ilyen körülmények között nem csodálható, hogy a veszprémi püspök élt a felkínált lehetőséggel, s 1277-ben elfogadta IV. László királytól a budavári Boldogságos Szűz Mária plébánia kárpótlásaként felajánlott sóadományt, s lemondott kegyúri jogáról, illetve a király foganatosította az 1269. évi

oklevélbe foglalt megváltási lehetőséget és kivette az egyházat a veszprémi püspök joghatósága alól.³¹ Ez a rendelkezés még majdnem nyolcvan évre biztosította a margitszigeti apácák kegyúri jogát, ami valójában csak subpatronatusi lehetett, ahogy azt Kubinyi András bizonyította. A későbbi forrásokban ugyanis sehol nincs nyoma annak, hogy az apácák éltek volna a legfontosabb kegyúri joggal, a ius praesentandi, azaz a plébános állítás jogának érvényesítésével, mert a továbbiakban mindig csak a templom bevételeinek a plébános és a kolostor közötti megosztásáról hallunk. Úgy tűnik, hogy az uralkodó a kegyúri jognak ezt a fontos részét fenntartotta magának, illetve átengedte annak gyakorlását – időnként azért akadályozva – a királyi kiváltságlevelle alapján szabad plébános választással rendelkező városnak.³² IV. Honorius pápa 1285. szeptember 22-i kiadványából értesülünk először e jövedelmek pontos felosztásáról. Az kezdetben, IV. Béla király adományozását követően kétharmad részben az apácákat illette meg, egyharmadában pedig az ott szolgáló lelkészek részesültek. Ezt az arányt azonban Lodomér érsek feltehetőleg a többek között a kegyúri jogok rendezését is előíró 1279. évi budai zsinat hatására megváltoztatta, s azon a jogon, hogy „Magyarországon azok az egyházak, melyeket királyi adomány alapján alapítanak, a lelki ügyeket illetően közvetlenül hozzá tartoznak” elrendelte, hogy a lelkészeket illesse két rész, s az apácákat pedig egyharmad. Ez is csak három éven át, azután pedig semmi, hacsak a szentszék erről másképp nem rendelkezik. Ugyan a három év már eltelt, de azért a pápa az említett keltezésű iratában jóváhagyta Lodomér érsek határozatát.³³

Ez a pápai oklevél és a korábbi is azért különösen fontos számunkra a konkrét tartalmukon túl, mert bizonyítják a IV. Béla király 1255. évi okiratában foglaltak érvényességét, azt hamisítás, vagy más jogcímen ezután már senki nem vonta kétségbe, nevezetesen, hogy a budavári Boldogságos Szűz Mária egyházat IV. Béla király alapította, azért annak kegyurasága őt illette meg, s az, mint királyi alapítású egyház az esztergomi érsek alá tartozott.

A plébánia jövedelmei az 1317. évi pápai tizedjegyzék szerint a pápai utasításnak megfelelően oszlottak meg a felek között, a jegyzék ugyanis külön feltüntette azt a harmadrészt, mely a margitszigeti apácákat illette.³⁴ (6. kép) Ők azonban úgy

²⁷ GÁRDONYI 1933. 171–172.

²⁸ GYÖRFFY 1973. 299; GYÖRFFY 1997. 138; KUBINYI 1961. 126–127; KUBINYI 1972. 25–33; KUBINYI 1991a. 15–16. 18–19; MACYAR 1991a. 158–160.

²⁹ A veszprémi püspökökre vonatkozó adatok: RA 2601–2605; PAULER 1899. II. 323.

³⁰ MOL DL 942; BTOE I. 152–156. No. 138. A szöveg egyértelműen az 1255. évi oklevél megfogalmazását idézi, sajnos azonban arra, hogy akkor és most mit értettek a földek és birtokok, illetve a budai hegyen birtokolt egyéb jogok alatt a későbbi források nem adnak felvilágosítást.

³¹ IV László király 1277. évi eredeti oklevele nem maradt fenn, de az még 1781-ben megvolt a Veszprémi Káptalan Magán Levéltárában, ahogy arról az akkor készült elenchusa tanúskodik. MOL FILMTÁR 8. doboz. Elenchus archivi privati v. capituli Cath. Eccl. Weszpr. anno 1781 confectus. p. 159. No. 2. „1277. Ladislaus rex in recompensam plebaniae B. M. V. de

látszik, nem tudtak belenyugodni a jövedelem e felosztásába, és 1332-ben XXII. János pápánál megpróbálták elérni újra a kétharmad rész biztosítását, a pápa 1332. április 10-én kiadott bullájában a székesfehérvári prépostot utasította az ügy kivizsgálására. Az apácák beadványukban nagyon is következetesen királyi kápolnának nevezték a budavári egyházat, hiszen a plébánia jövedelmeihez más-képp nem lett volna közük, és az elnevezést ennek alapján a pápai bulla is fenntartotta.³⁵ Az apácák azonban egyre nagyobb nehézséget okozott, hogy jogos jussukat megkapják. Miklós plébános I. Károly király halála után egyéb hatalmaskodás mellett a plébániajövödelmüket is lefoglalta, ezért az ügy I. Lajos király elé került, aki ugyan eltiltotta a plébánost az apácák megkárosításától, de mivel ő nem engedelmeskedett, a pert a király rendeletileg idősebb Erzsébet királyné praesentiájához helyezte. Végül hosszas pereskedés után a királyné előtt az a megegyezés született, hogy a plébános bérbe vette az apácák jövedelmrészét. Az Erzsébet előtt létrejött megállapodást a királynéi kancellária 1346. július 29-i keltezéssel foglalta írásba.³⁶ Miklós plébános hamarosan szepesi prépost lett, utóda Hermann pedig Lodomér érsek oklevelére hivatkozva azt állította, hogy nem tartozik a margitszigeti kolostor részét kiadni. Az apácák panaszára VI. Kelemen pápa 1352. június 5-én kiadott bullájában a veszprémi püspököt bízta meg a jogvita lezárásával, aki azt a plébános javára döntötte el. Ennek alapján 1352. július 31-i bullájában a pápa is megerősítette a még Lodomér érseknek tulajdonított ítéletet.³⁷ Ám nem fejeződött ezzel végleg be az ügy. A város és plébánosa érezhette, hogy álláspontja nem áll biztos alapokon, az apácák pedig már nem tudtak tovább ellenállni az egyre befolyásosabb és

tekintélyesebb város nyomásának. Végül is János veszprémi püspök közvetítésével megegyeztek. Az apácák Budafelhévízen kaptak a várostól egy Duna melletti fürdőt, aminek fejében lemondtak minden jogigényükről, amit a budavári Szűz Mária egyház jövedelmeiben „birtokolni hittek vagy reméltek”, amint azt I. Lajos király 1355. április 22-i oklevele tanúsította.³⁸ A város és plébánosa ezután szabadon rendelkezhetett plébániája³⁹ és jövedelmei felett az uralkodók időnkénti befolyásától eltekintve. Az új állapotokat tükrözték már a 14. század végén kezdődött plébániahatár perek és a 15. század elején született Budai Jogkönyv.⁴⁰ (7. kép)

A régmúltból egyedül a budavári Szűz Mária egyház királyi alapítása maradt meg, amely alapján az továbbra is az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott,⁴¹ és így került be a pápáknak, magyarországi exempt egyházakat felsoroló bulláiba is.⁴² (8. kép) Az exemptio okát Gárdonyi Albert a városok szabad plébános választási kiváltságából vezette le, de ezt a tételét Fügedi Erik és Kubinyi András is cáfolták, s mindketten a királyi alapításra és a királyi kápolnák rendszerére vezették azt vissza.⁴³ A budavári Szűz Mária plébánia esetében a források szerint az alapító király IV. Béla volt.

H. Gyürky Katalin Budán nagyon sok régészeti ásatást végzett, s ő volt a domonkos kolostor végső feltárásának vezető régésze is. Eredményeiről számos tanulmány és egy könyv is megjelent. A kolos-

monte Budensi et decimarum capellae S. Gerardi per Belam regem ab ecclesia Weszpr[imiensi] ademptarum certos redditus sales apellantur aequatici (!) ecclesiae Weszpr[imiensi] conferi". Orig; BTOE. I. 108; GÁRDONYI 1936. 61.

³⁵ Schier éppen ezen az alapon tagadta az 1255. évi oklevél valódiságát, mert ha azt figyelembe kell venni, akkor a margitszigeti apácákat illette volna a lelkész állítás joga. De, mivel a templom alapítói a polgárok voltak, s nem IV. Béla, így ezek a jogok is állandóan náluk voltak és maradtak. SCHIER 1774. 18–19; KUBINYI 1994. 76–78; KUBINYI 1999. 273–274.

³⁶ BTOE. I. 222–223. No. 207; KOLLÁNYI 1906. 190–191; GÁRDONYI 1936. 61–62.

³⁷ MVH I. 21–22; THEINER I. 453; GÁRDONYI 1936. 62.

³⁸ AO. II. 587–588. No. 501; MREV II. 58; GÁRDONYI 1936. 62; JANKOVICH 1959. 76; KUMOROVITZ 1963. 133–134. 19. j.

³⁹ AO. IV. 626–630. No. 367; MOL DL 3854; GÁRDONYI 1936. 62. 1346. április 6-án János kápolnaispán még arról adott hírt, hogy Miklós plébános az apácák javadalmát húsz márkáért kibérelte, de bérleti kötelezettségének nem tett eleget. MOL DL 3975.

⁴⁰ MREV II. 384. No. CDXCVIII; GÁRDONYI 1936. 62.

³⁸ AO. VI. 288–289. No. 188; MOL DL 4509. DL 10517. DL 10523; GÁRDONYI 1936. 62; KUBINYI 1973. 75.

³⁹ A 14. század közepéig csak egy budai plébániáról tudnak a források. 1324-ben I. Károly király Nagymaros részére kiadott kiváltságlevelében többek között azt is biztosította, hogy egyházi ügyekben a polgárok felett a plébános ítél, aki mint a budai plébános közvetlenül az esztergomi érsek joghatósága alá tartozik. FEJÉR VIII/2. 514–517; MOL DL 2247 és DL 2248. I. Lajos király 1355-ben az Óbudát felosztó oklevelében a királynéi város plébánosának jogkörét úgy szabályozta, hogy a bérálás és más szentségek kiszolgáltatását illetően a budai plébánossal azonos jogokat élvezzen azzal a különbséggel, hogy az óbudai plébánia az óbudai prépost joghatósága alatt maradt. KUMOROVITZ 1976. 286.

⁴⁰ A plébániahatár perek kitérő topográfiai elemzését legutóbb Végh András végezte el. VÉGH 2002. Függelék; BUDA város jogkönyve I–II. 21. 23. 173. 249. fejezetei. A plébánia további történetére az említett irodalmakon túl ld. még: KUBINYI 1968. 217–218; KUBINYI 1973. 15–17. 75. 153–155; KUBINYI 1991a. 25–26; KUBINYI 2001. 15–19.

⁴¹ Az esztergomi káptalan 1397. évi vizitációja az érsekséghez tartozó plébániák között sorolta fel. KOLLÁNYI 1901. 43.

⁴² IX. Bonifác pápa 1389. november 14-i és 1400. május 1-i bullái. BTOE III/1. 36–37. No. 87 és 151–153. No. 308; II. Pius pápa 1464. június 12-i bullája. MOL DF 237327 (Esztergomi kápt. m. lt. 44–4–5).

⁴³ GÁRDONYI 1933. 163–182; GÁRDONYI 1936. 60–68; FÜGEDI 1959. 396–397; FÜGEDI 1960. 119–120; FÜGEDI 1981. 300–305; KUBINYI 1994. 76–77; KUBINYI 1999. 276–277.

tor történetét mindig egy nagyobb összefüggésben vizsgálta, igyekezett azt a várostörténet és a városalapítás kezdeteiben elhelyezni. E kutatásai során kapcsolatot vélt felfedezni a Szűz Mária templom és a kolostor keletkezése között. Elképzelése nem is volt alaptalan, mert a két egyházi intézmény egy időben és talán egy műhely munkájával épült fel, s a városalaprajz is azt mutatta, hogy e két épület a legkorábbi, mivel elhelyezkedésük nem illeszkedett a telekkiosztások utáni városképhez (egyébként elképzelhető, hogy emiatt a Kammerhof is ide sorolandó, de ennek tárgyalása most messzire vezetne).⁴⁴

Sajnos a domonkos kolostor kezdeteire kevés történeti forrás maradt fenn, mindössze azt tudjuk, hogy a 1252-ben a bolognai nagykáptalan elhatározta, hogy a soron következő nagykáptalant Magyarországon a budai kolostorban tartja, ami 1254-ben meg is történt. Ezek az időpontok már a kolostor első építkezésének befejezésére utalnak.⁴⁵ H. Gyürky Katalin e forrásszegénységet azzal próbálta áthidalni, hogy külföldi analógiák után kutatott, melynek során arra a következtetésre jutott, hogy a domonkosok a városokba történő betelepődését jobban meg lehet ismerni a várostörténeti monográfiákból, mint a régészeti szakirodalomból, illetve az egyháztörténeti munkákból. Mintaszerű alapossgal gyűjtötte össze az erre vonatkozó irodalmat, és a továbbiakban, e tekintetben mi is az ő anyaggyűjtésére támaszkodunk.

A domonkosok városokba történő letelepedését pápai ajánlások szorgalmazták, mert tevékenységükre nagy szükség volt az egyre burjánzóbb városi eretnység leküzdésében. Elhelyezésükről a világi uralkodóknak és papságnak kellett gondoskodnia, mert kolduló rend lévén szigorú rendi szabályaik szerint nem rendelkezhetek földbirtokkal, eltartásukat valójában a városi polgárság adományai biztosították. Általában a városok külterületein telepedtek meg részben, mert a városi szegényekhez közel kívántak lenni, másrészt pedig sok esetben a világi papság is szívesebben adott át egy szerényebb jövedelmű templomot vagy kápolnát. Ez azonban nem azt jelentette, hogy a szerzetesek kizárólag csak már felszentelt templomba költöztek be. Többször előfordult az is, hogy az uralkodók vagy magánföldesurak pártfogásából új templomok és kolostorok épültek számukra. Ám

valóban számos példa mutatta főleg a kezdeti időszakban, hogy már korábban is használt felszentelt épületet engedtek át részükre. Ez történt Bolognában, Firenzében, Rómában, Párizsban, Prágában, Brunnben, Krakkóban, Gdanskban, Poznanban, hogy csak néhányat említsünk a H. Gyürky Katalin által felhozott példák sorából.⁴⁶

A tudós régész a budavári domonkos kolostor alatt is azonosított egy korábbi templomot, amit leghangsúlyosabban utolsó tanulmányában az általa régebbinek vélt, az 1247 és 1248. évi oklevelekben idézett Szűz Mária egyháznak gondolt.⁴⁷ Nem kívánunk állást foglalni a kolostor építését megelőző templom létezésének kérdésében, mivel a régészet nem szakterületünk, de a Szűz Mária egyházzal való egybevetését határozottan cáfolnunk kell a fentebb elmondottak alapján. Úgy gondoljuk, ha létezett ott már előzőleg templom, azt inkább a későbbi kolostor elnevezéséből adódóan Szent Miklósnak címezték. Tekintve, hogy a feltáró régész legutóbbi véleménye szerint a kolostor templomát legkorábban a 13–14. század fordulóján építették át, nem volt ok arra, hogy esetleg más védőszent tiszteletére újjá szenteljék.⁴⁸ Általában ugyanis megtartották a régi templom titulását, legalábbis főleg a korai alapítású kolostorok esetében a külföldi minták ezt mutatják.

Az első domonkos kolostort Szent Domonkos ottani tevékenysége révén 1215–1216-ban Toulouseban létesült, a korábbi St. Romain kápolna mellett, amit a toulouse-i káptalan adott át a püspök meghagyására a szerzeteseknek. Saját templomukat csak 1230-ban kezdték építeni Szent Jakab tiszteletére, addig a kolostorukat St. Romainnak nevezték.⁴⁹ Párizsban maga a rendalapító hozta létre 1217-ben a Saint Jacques kolostort az azonos nevű zárandokházat és kápolnáját szerezve meg szerzetesei számára, saját templomukat itt csak 1224-ben kezdték felállítani.⁵⁰ Rómában Szent Domonkos a kezdeti San Sisto kolostort, ahová III. Honorius pápa kérésére az általa oda mindenünnen összegyűjtött szerzetesnöket telepítette be, átengedte 1218-ban az apácáknak, a szerzeteseket pedig a pápa által átadott ókeresztény Santa Sabina bazilikába költöztette át. Ugyanebben az évben Szent Domonkos Rómából testvéreket küldött Bolognába, ahol először a Mascarella kapu mellett a kis Sta. Maria Mascarella

⁴⁴ CSEMEGI 1955. 111; Gerevich vitatja a műhely azonosságot: GEREVICH 1973. 381; LÓCSY 1964. 304–305; LÓCSY 1969. 107–109; LÓCSY 1971. 210–219; GYÜRKY 1972. 33–46; GYÜRKY 1976. 371–375; MAGYAR 1991. 91–106; GYÜRKY 2001. 40.

⁴⁵ GYÖRFFY 1973. 301–302; GYÖRFFY 1997. 143–144; GYÖRFFY IV. 596; GYÜRKY 1976. 371–372; GYÜRKY 1981. 124; GYÜRKY 1994. 125; GYÜRKY 2001. 39.

⁴⁶ GYÜRKY 1981. 127–129; GYÜRKY 1994. 123–130; GYÜRKY 2001. 29–36.

⁴⁷ GYÜRKY 1976. 371–372; GYÜRKY 1981. 161; GYÜRKY 1994. 123; GYÜRKY 2001. 36–37.

⁴⁸ GYÜRKY 2001. 39.

⁴⁹ PRIN 1955. 5–18.

⁵⁰ MEERSSEMAN 1946. 143; LAVEDAN 1967. 28.

templomba fészkeltek be 1219-ben, majd egy nemesi birtokon álló szőlőhegyi Szent Miklós templomot kaptak meg rendház építésére. Mivel Domonkos e kolostor falai között halt meg szentté avatását követően azt Szent Domonkosnak szentelték fel.⁵¹ Firenzében, az 1221-ben megszerzett Sta Maria della Vigna helyén 1246-ban kezdték építeni a Sta Maria Novelle-t.⁵² A Német-Római Birodalom területén Karintiában, Friesachban jött létre 1217-ben az első dominikánus kolostor, templomát a Szent Vér tiszteletére 1217 és 1246 között építették, de 1251-ben már átköltözték az új és megfelelő elhelyezésüket biztosító kolostorukba, s ezt a ciszterci apácáknak adták át.⁵³ A Szent Domonkos által alapított német domonkos tartományban Friesach, Prága és Köln után Konstanzban, 1236-ban Heinrich von Tanne püspök váltotta meg a „Szent Péter házáról” nevezett bencés apátságtól házukat és más épületeiket a szigeti Szent Miklós domonkos kolostor létrehozásához.⁵⁴ Prágában, 1226-ban telepedtek meg, kolostoruk St. Clemens templomának korábbi periódusait állapították meg a régészek egészen a 11. század második feléig visszamenően.⁵⁵ Brűnnben 1228 és 1239 között a Szent Mihály templomot ruházták át a domonkosokra, majd a kolostor is megőrizte e patrocíniumot.⁵⁶ Bécsben a templomosok kolostorát vették át, ide VI. Lipót osztrák herceg 1226-ban magyar szerzeteseket hívott be a kolostor alapításához, majd az itteniek hozták létre a kremsit.⁵⁷ Krakóban, 1222-ben a városba éppen beolvadó egyik kis település Szent Háromság plébániatemplomába költöztek be, saját templomot és kolostort csak az 1241. évi tatár pusztítás után létesítettek, de ezt már Szent Miklós tiszteletére szentelték fel, ám a Szent Háromság templomot az új kolostoron belül, mint oratóriumot megőrizték. A plébániát pedig áthelyezték vagy a Mindenszentek templomába, vagy a Szűz Mária egyházba. Sandomierzban 1226-ban a Szent Jakab plébániát szerezték meg a barátok, s a plébániát a Szent Pál egyházba költöztették. Poznanban egy a 13. században elpusztult 12. századi St. Gothard vicus területén jött létre a St. Gothard domonkos kolostor. A St. Gothard egyházat a 12. században alapították és plébániaként működött. Przemyslaw herceg kérésére a püspök engedé-

lyezte a templom átadását a feltehetően Sziléziából 1231-ben érkező szerzetesek számára. A herceg a Szt. Adalbert templomot adta cserébe a püspöknek, amire átruházták a plébániajogokat. 1233 és 1253 között a domonkosok új templomot emeltek, amit Szent Domonkosnak szenteltek fel, s a herceg az itteni vásárt Szent Domokos oktavájára helyezte. Gdanskban egy 11–12. századi településen keletkezett Szent Miklós templomot kaptak meg a szerzetesek 1226–1227-ben, a kolostoruk a nevet később is megőrizte.⁵⁸ A példákat még szaporíthatnánk, de talán ennyiből is igazolható, hogy a domonkosok csak nagyobb átépítések vagy újja építések esetén, illetve csakis különleges okból változtatták meg megőrkölt templomaik patrocíniumát.

A magyarországi kolostorokkal nem vagyunk olyan szerencsés helyzetben, hogy azok keletkezésének körülményeit, eltekintve egy-két kivételes esettől, ennyire ismernénk. Még a kolostorok számát sem ismerjük pontosan. A 13. századból két forrás vette számba a kolostorokat. 1277-ben a bordeaux-i nagykáptalanon a magyar provinciából 30 konventet soroltak fel, 1303-ban pedig Bernardo Guido rendi krónikás 33-t jegyzett fel, de a névazonosítási problémák miatt egyik szám sem vehető biztosra.⁵⁹ A kezdetek megvilágítását talán elősegíti a kolostortemplomok névadó szentjeinek, illetve titulusainak vizsgálata, amelyre a dalmáciaiakat nem számítva a fennmaradt adatok alapján 22 esetben van lehetőségünk. A legkorábbi változatos elnevezéseket tapasztalunk, amelyek többnyire a helyi hagyományokra, a magánalapításokra, vagy egy már fennálló templomba történt beköltözésre utalhatnak. Az első kolostornak a legtöbb kutató a székesfehérvárit tartja, melyet megerősít, hogy Bernardo Guido jegyzékének az első helyén találjuk, s a Vitae fratrum függelékében 1259-ben megírt magyar domonkos rendi történet is csak e kolostorról szól. Első okleveles említését 1226-ból ismerjük, és a Szent Domonkos által a magyarországi tartomány megalapítására és a kunok térítésére a bologna-i Szent Miklós kolostor éléről néhány szerzetestárral hazaküldött tudós egyházjogi doktor, Magyarországi Pál kezdeményezésére, feltehetően magánszemélyek alapították 1221-ben Antiochiai Szent Margit tiszteletére.⁶⁰ Nincs sajnos hely min-

⁵¹ KOUDELKA 1992. 26. 179–182; Domonkost 1234. július 3-án avatták szentté, s a templomot 1238-ban már róla címezték. HESSEL 1910. 410. 450. 109. j. MEERSSEMAN 1946. 144. 156.

⁵² POGÁNY 1971. 167; DAVIDSOHN 1908. 138–141.

⁵³ ÖSTERREICHISCHE KUNSTTOPOGRAPHIE Bd. I. 1889. 42–45.

⁵⁴ HILBERLING 1969. 9–14; A bencés apátságra: 1000 JAHRE PETERSHAUSEN 1984.

⁵⁵ HUML 1987. 157–254.

⁵⁶ BRETHOLZ 1911. 57.

⁵⁷ PFEIFFER 1917. 26; HARSÁNYI 1938. 24; PERGER 1965–1966. 152.

⁵⁸ BLASZCZYK 1980. 52–63.

⁵⁹ Legújabbban a konventek számát kb. 25-ben Zágórhidi Czigány Balázs határozta meg ismertette és összegezve a korábbi szakirodalmat is. ZÁGORHIDI 2001. 81–94.

⁶⁰ FERRARI 1637. 506. 509–510; PFEIFFER 1913. 28–29. 150–153; PFEIFFER 1917. 25–26. 65–67; MES I. 280–281. No. 326; MREV I. 70. No. 83. és 198; RUPP I. 241; HARSÁNYI 1938 110; GYÖRFFY 1997. 382; SIKLÓSI 1990. 75; ROMHÁNYI 2000. 61.

den kolostor részletes bemutatására. Ezért csak felsorolásszerűen jelezzük, hogy az első kategóriába soroljuk még az 1231 előtt már létező és Alexandriai Szent Katalinnak szentelt esztergomi, az 1230–1238 között a Sárospatakon, a szőlőhegyen alakult Szent Vince, a Pesten 1233 előtt magánalapításból létrejött Szent Antal, a Pécsen az 1238 előtt említett, először feltehetően Szent Vince, majd valószínűleg egy átépítés során Becket Szent Tamás védelme alá helyezett, a szlavóniai Körös megyében, Csázmán 1232 és 1241 között Szent Mária Magdolnának alapított, s végül az 1303 előtti nagyszombati Keresztelő Szent János kolostort, illetve templomaikat.⁶¹

A 13. század második felében sorra alakultak a Magyarországon legnagyobb kultusznak örvendő Szűz-Mária tiszteletére szentelt templomokat megnevező kolostorok. Ezek száma összesen hat, Alvincon 1303 előtt, Gölnicbányán 1266 előtt, Gyulafehérváron 1289-ben, Kassán 1303 előtt, Pozsegaváron 1303 előtt, Segesváron 1298-ban létesült.⁶²

A rendalapító Domonkost 1234-ben avatták szentté, ami után számos rendházat az ő tiszteletére szenteltek fel. Szent Domonkos nevéhez, illetve a domonkos szellemiséghez és hagyományokhoz kapcsolható szerzetesházak száma szintén hat, a Szent nevét viselő Krassó megyei érsomlyói 1237 és 1241 között, az ereklyéit őrző győri 1239 után, a Szent Keresztnek szentelt besztercei a 13. század második felében, a nagyszombati 1241 előtt, a vasvári 1230 és 1241 között, a Szent Megváltónak szentelt verőcei pedig 1242-ben jött létre.⁶³

Érdekes módon, a Magyarországon szintén nagyon elterjedt Szent Miklós tiszteletére a korai szerzetesházak közül mindössze hármat jelöltek. Holott az ő nevét viselte a bolognai anyakolostor is, s azt gondolná az ember, hogy dedikációját a

domonkos hagyományok gyarapították, de ez nem így történt.⁶⁴ Közülük a legkorábbi, a zágrábi 1235 és 1242 között keletkezhetett. Szent Miklós a távolsági kereskedők, az utak, a hidak, a hajósok halászok védőszentje volt, ezért előszeretettel választották őt a nagy forgalmú utak, vagy folyók mentén létesült települések egyházi intézményei védelmezőjükként. Zágrábban is volt egy vallon és olasz telepeseket befogadó kereskedőtelep, melynek emlékét a vicus Latinorum őrizte meg, s melynek végében állt a Szent Miklós domonkos kolostor, ami feltehetően az ottani korábbi Szent Miklós templomhoz épült.⁶⁵ A budai kolostor volt a második alapítás (9. kép). A harmadik kolostor felállításánál pedig már biztosan tudjuk, hogy Selmezbányán a domonkosok a régebbi Szent Miklós plébániatemplomot kapták meg 1275-ben.⁶⁶ Volt még két későbbi rendház, melyek szintén e védőszent oltalmát élvezték. Szegeden 1318-ban létesült, s korábban azt gondolták a kutatók, hogy egy 1225-ben említett, később elenyészett Szent Miklós bencés apátság helyén állt, de újabban kétségbe vonták, hogy az 1225. évi adat Szegedre vonatkozik. A Tisza és a Maros összefolyása mellett, fontos utak csomópontjában épült város, amely a marosi só szállítás fontos kikötője és országos só lerakódóhely volt, valószínűleg már az Árpád-korban hódolt Szent Miklós kultuszának, s a domonkos templom dedikációja ezt a hagyományt őrizte meg.⁶⁷ Az utolsó példánk 15. századi. A Somogy megyei Mesztegyőn, 1476-ban Szentei György az itteni Szent Miklós plébániatemplom kegyura a templomot és jövedelmét a domonkos barátoknak átadva részükre kolostort alapított.⁶⁸

Befejezésül pár szót még a budai kolostorról. H. Gyürky Katalin feltételezése szerint templomát valamikor 1248 és 1252 között szentelhették fel Szent Miklós tiszteletére. Előbb azért nem, mert véleménye szerint azt 1247 és 1248-ban még Szűz Máriának címezték, később pedig azért nem, mert

⁶¹ FERRARI 1637. 506–540; PFEIFFER 1913. 29–31. 33. 39. 43–44. 152–156. 196; PFEIFFER 1917. 36–39. 51–58. 65–66; PFEIFFER 1916. 183–216; HARSÁNYI 1938. 80–82; FÜGEDI 1981. 66–76. 470–477; ROMHÁNYI 2000. 19. 24. 46. 50–51. 56. 60–61. ZÁGORHIDI 2001. 86–89; Sárospatakon Mező András szerint nem Szent Vincéről nevezték a domonkosok kolostorát. MEZŐ 2000. 378. ÁM RUPP. II. 309–313; CSANKI I. 338; HARSÁNYI 1926. 18. az ellenkezőt állítja. Nagyszombatra legújabbán ld. TAKÁCS 1997. 68–79.

⁶² A Szűz Mária patrocínium elterjedtségére: BÁLINT 1977. 172–190. 263–270; KOVÁCS 1989–1990. 406–421; MEZŐ 1996. 206–215; MEZŐ 2003. 397–480; Kolostorokra: FERRARI 1637. 506–540; PFEIFFER 1917. 31–32–39. 41–46. 51–52. 58–62; PFEIFFER 1916. 183–216; HARSÁNYI 1938. 80–82; FÜGEDI 1981. 66–76. 470–477; ROMHÁNYI 2000. 8–9. 28–29. 35. 52–53. 57.

⁶³ FERRARI 1637. 506–540; CSANKI V. 438; RUPP. I. 439–440. III. 199; PFEIFFER 1913. 32–35. 38; PFEIFFER 1917. 33. 40. 50–52. 69–70; PFEIFFER 1916. 12–78. 183–216; HARSÁNYI 1938. 80–81; FEHÉR 1942. 6–13; BORBÍRÓ–VALLÓ 1956. 75; LENCYEL 1971. 86–87; FÜGEDI 1981. 66–76. 470–477; IVÁNYI 1992. 31–35; ROMHÁNYI 2000. 13. 23. 28. 45–46. 71–72. ZÁGORHIDI 2001. 86–89.

⁶⁴ BÁLINT 1977. 27–50; KOVÁCS 1989–1990. 410–413; MEZŐ 1996. 169–178; MEZŐ 2003. 308–338.

⁶⁵ Szent Miklós kultuszára: BÁLINT 1977. 27–51; KOVÁCS 1989–1990. 412; MEZŐ 2003. 308–338; Szent Miklós településekre: BLASCHKE 1967. 272–337; PALOVICS 1980. 93–121; Kolostorokra: FERRARI 1637. 511–512. 525–526. 535; PFEIFFER 1913. 31. 35; PFEIFFER 1917. 34–36. 62. 70–71; PFEIFFER 1916. 184–186. 202–203. 208; HARSÁNYI 1938. 80–81; FÜGEDI 1981. 66–76. 470–477; ROMHÁNYI 2000. 16. 57. 73; Zágrábra és a vicus Latinorum kérdéskörére: FÜGEDI 1967. 31–45; GROTHUSEN 1967. 182–184; GYÖRFFY I. 366; GYÖRFFY II. 252–256;

⁶⁶ RA 2668; FEJÉR V/2. 245. 251; MES II. 54; RUPP I. 182–184; GYÖRFFY III. 243–247; JANKOVIĆ 1965. 127–132.

⁶⁷ NAGY–PAPP 1960. 47; GYÖRFFY I. 900. 902; BÁLINT 1975. 8–9; KUBINYI 1990. 115; PETROVICS 1981. 37–43; SZEGED 1983. 319. 329.

⁶⁸ MREV III. 246. No. 382; PFEIFFER 1916. 196; PFEIFFER 1917. 49. HARSÁNYI 1938. 86; ROMHÁNYI 2000. 43.

1252-ben már meghívták ide a nagykáptalant, 1255 után pedig a majdani Mátyás templomot tisztelték Szűz Máriának. A nagykáptalan rendezésére a felkérés 1252-ben történt, tehát ekkor már e folyamatnak le kellett játszódnia. Tétélezzük fel, hogy a veszprémi püspök 1247-ben azért szögezte le, hogy a Szűz Mária templom adományozása az ő hatásköre, mert azt beleegyezése nélkül a domonkosoknak adták át. Ám akkor miért perelte az egyház jövedelmeit a budafelhévízi kereszteseektől. Ugyanis, ha ez az egyház az ő joghatósága alá tartozott, akkor a tizedjövedelmének legalábbis a 3/4 részével ő rendelkezett, ha pedig királyi kápolna volt, akkor a veszprémi püspöknek sem az egyházhoz, sem a jövedelméhez nem lehetett köze, mert ez esetben az esztergomi érsek alá tartozott, a juttatásokkal pedig maga az egyház rendelkezhetett. De – mint említettük – maga a kutató régész is úgy gondolta, hogy a templom átépítésére csak a 13-14. század fordulóján került sor. Akkor pedig nem volt ok a

patrocínium megváltoztatására, mert ismereteink szerint nincs arra eset, hogy az új egyház alapítása miatt keresztelték át a régi templomot. Plébániajogokat ugyan átruházhattak, de védőszentet nem, – ahogy azt a külföldi példákban is láthattuk. Mivel a kolostor templomát már 1279-ben biztosan Szent Miklós nevével jelölték, feltehetően azt már a kezdetektől így illették.⁶⁹ Más kérdés az, hogy e kezdetek mikorra vezethetők vissza. Lehetett ez a Szent Miklós templom a Szombat piaccal jelzett kereskedőtelepé, ha valóban volt ott egy korábbi egyházi épület. De a forgalmas vízi út mentén, a Várhegy magaslatán, a fontos révátkelők szomszédságában elhelyezkedő Buda is ösztönözhetette arra a dominikánusokat, hogy a kereskedők, az utak védőszentjének oltalma alá helyezték templomukat.

Nagyon szépen köszönöm Kata néninek, hogy mindezek átgondolását és elmondását példamutatóan publikált kutatásaival lehetővé tette számomra.

⁶⁹ A kolostor elnevezéséről 1279-ből maradt fenn az első adat. A budai zsinaton részvevő Lodomér váradi püspök 1279. július 1-én a budai hegyen, a domonkos testvérek Szent Miklós templomában keltez egy oklevelet. MOL DL 38478; GYÖRFFY

IV. 598. BLAGAY 36–38. No. XVI. A budai kolostor védőszentjének tisztelete hathatott Árpád-házi Szent Margitra is, amikor a pesti kolostorban Szent Miklós oltárt alapított halálának évében, azaz 1270-ben. MREV I. 198.

IRODALOMJEGYZÉK

- AO Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. MonHungHist I. oszt. Okmánytárak. Szerk. Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. 1-7. Bp., 1878-1920.
- BÁLINT 1975 BÁLINT Sándor: Szeged reneszánsz kori műveltsége. Bp., 1975.
- BÁLINT 1977 BÁLINT Sándor: Ünnepi Kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából. I-II. Bp., 1977.
- BÁRTFAI SZABÓ 1938 BÁRTFAI SZABÓ László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig. Bp., 1938.
- BLAGAY A Blagay család oklevéltára. Codex diplomaticus comitum de Blagay. Szerk. Thallóczy Lajos és Barabás Samu. MonHungHist Dipl. 28. Bp., 1897.
- BLASCHKE 1967 BLASCHKE, K.: Nikolauspatrozinien und städtische Frühgeschichte. Zeitschrift für Rechtsgeschichte, Kanon. Abt. (1967), p. 273-337.
- BLASZCZYK 1980 Blaszczyk, W.: Location of Main Dominican Convents in Poland in Relation to Settlements Developing before the Magdeburgian Urban Reform and to Towns Founded on this Law as Shown by the Development of Old City in Poznań until the 13th Century. In: Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave. 2. Bratislava, 1980. p. 51-63.
- BORBÍRÓ-VALLÓ 1956 BORBÍRÓ V. - VALLÓ I.: Győr városépítés története. Győr, 1956.
- BOROVICZÉNY 1991-1992 Boroviczény K. Gy.: Cruciferi Sancti regis Stefani. Tanulmányok a stefaniták, egy középkori magyar ispotályos rend történetéből. Orvostörténeti Közlemények 133-140. (1991-1992), p. 7-170.
- BRETHOLZ 1911 BRETHOLZ, B.: Geschichte der Stadt Brünn. Herausgegeben vom deutschen Vereine für die Geschichte Mährens und Schlesiens I. bis 1411. Brünn, 1911.
- BTOE I. Budapest történetének okleveles emlékei. Csánky Dezső gyűjtését kiegészítette, és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert. Bp., 1936.
- BTOE III/1-2 Budapest történetének okleveles emlékei. Összeállította Kumorovitz L. Bernát. 3/1-2. (1382-1439). Bp., 1987.
- BUDA Város Jogkönyve BUDA Város Jogkönyve 1-2. Közreadja: Blazovich László, Schmidt József. Szeged, 2001. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17.)
- Budapest Műemlékei I. Budapest Műemlékei 1. Horler Miklós et al. Bp., 1955. (Magyarország Műemléki Topográfiája 4. Szerk. Pogány Frigyes.)
- CSÁNKI I-III. V. CSÁNKI Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. 1-3., 5. Bp., 1890-1913.
- CSEMEGI 1955 CSEMEGI József: A budavári főtemplom középkori építéstörténete. Bp., 1955.
- DAVIDSOHN 1908 DAVIDSOHN, R.: Geschichte von Florenz. Berlin, 1908.
- ÉRSZEGI 1992 ÉRSZEGI Géza: A Nagy Lajos-kori királyi kápolna kérdéséhez. Castrum Bene 2. (1992), p. 94-101.
- ÉRSZEGI 1994 ÉRSZEGI Géza: Templom. In: Korai Magyar történeti Lexikon (9-14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál és Makk Ferenc. Bp., 1994. p. 669-671.
- ÉRSZEGI 1995 ÉRSZEGI Géza: Róbert érsek oklevelei. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Regnum 1995. 1-2. sz., p. 31-53.
- ÉRSZEGI 1996 ÉRSZEGI Géza: Szent István pannonhalmi oklevele (Oklevéltani-filológiai kommentár). In: Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. 1. Pannonhalma, 1996. p. 47-89.
- 1000 Jahre Petershausen 1984 1000 Jahre Petershausen. Beiträge zu Kunst und Geschichte der Benediktinerabtei Petershausen in Konstanz. Konstanz, 1984.

- FEHÉR 1942 P. Fehér M. O. P.: A hétszázados vasvári Szent Domonkos-rendi kolostor története 1241–1941. Bp., 1942.
- FEJÉR Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. 1–11. Budae, 1829–1844.
- FERRARI 1637 FERRARI, F. S.: De rebus Hungariae provinciae ordinis Praedicatorum. Viennae, 1637.
- FÜGEDI 1959 FÜGEDI, Erik: Kirchliche Topographie und Siedlungsverhältnisse im Mittelalter in der Slowakei. Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae 5. (1959), p. 363–400.
- FÜGEDI 1960 FÜGEDI Erik: Az Esztergomi Érsekség gazdálkodása a XV. század végén. Századok 1960. p. 82–124.
- FÜGEDI 1967 FÜGEDI Erik: Székesfehérvár középkori alaprajza és a polgárság kezdetei Magyarországon. Településtudományi Közlemények 20. (1967), p. 31–45.
- FÜGEDI 1981 FÜGEDI Erik: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Bp., 1981.
- GÁRDONYI 1933 GÁRDONYI Albert: Városi plébániák kiváltságos állása a középkorban. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulója ünnepére. Bp., 1933. p. 163–182.
- GÁRDONYI 1936 GÁRDONYI Albert: Buda középkori helyrajza. TBM 4. (1936), p. 59–86.
- GEREVICH 1950 GEREVICH László: Gótikus házak Budán. BudRég 15. (1950), p. 121–238.
- GEREVICH 1952 GEREVICH László: Castrum Budense. ArchÉrt 79. (1952), p. 150–165.
- GEREVICH 1966 GEREVICH László: A budai vár feltárása. Bp., 1966.
- GEREVICH 1973 GEREVICH László: Budapest művészete az Árpád-korban. In: Budapest története 1. Szerk. Gerevich László. Bp., 1973. p. 353–401.
- GÖMÖRI HAVAS 1892 GÖMÖRI HAVAS Sándor: A Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főegyház. BudRég 4. (1892), p. 15–42.
- GROTHUSEN 1967 GROTHUSEN, K-D: Entstehung und Geschichte Zagrebs bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts. Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen. Reihe 1. Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des Europäischen Ostens. Bd. 37. Wiesbaden, 1967.
- GYÖRFFY 1965 Napkelet Felfedezése. Julianus, Plano Carpini és Rubruk útjelentései. Szerk. Györffy György. Bp., 1965.
- GYÖRFFY 1973 GyÖRFFY György: Budapest története az Árpád-korban. In: Budapest története 1. Szerk. Gerevich László. Bp., 1973. p. 218–349.
- GYÖRFFY 1997 GyÖRFFY György: Pest–Buda kialakulása. Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásig. Bp., 1997.
- GYÖRFFY I–IV. GyÖRFFY György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4. Bp., 1963–1998.
- GYÜRKY 1972 H. GyÜRKY Katalin: Buda településének kezdete a régészeti adatok alapján. ArchÉrt 99. (1972), p. 33–46.
- GYÜRKY 1976 H. GyÜRKY Katalin: A domonkosok középkori kolostorának feltárása Budán. BudRég 24/1. (1976), p. 371–379.
- GYÜRKY H. GyÜRKY, Katalin: Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda. FontArchHung. Bp., 1981.
- GYÜRKY 1994 H. GyÜRKY Katalin: A domonkos rend középkori kolostorai Budán. In: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Tanulmányok. Bp., 1994. (Művészettörténet – Műemlékvédelem 7.)
- GYÜRKY 2001 H. GyÜRKY Katalin: Domonkos kolostorok – Várostörténet – Régészet. Tanítvány. A Magyar Domonkosok Lapja. 2001. 2. sz., p. 27–40.
- HARSÁNYI 1926 HARSÁNYI István: Sárospataki kalauz. Sárospatak, 1926.
- HARSÁNYI 1938 HARSÁNYI András: A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen, 1938.

- HENSZLMANN 1876 HENSZLMANN Imre: Nagyboldogasszonyról nevezett Budapest városi főtemplom történelme. Irta Némethy Lajos. Esztergom, 1876. Ismeretét. ArchÉrt 10. (1876), p. 329–332.
- HESSEL 1910 HESSEL, A.: Geschichte der Stadt Bologna von 1116 bis 1280. Berlin, 1910.
- HILBERLING 1969 HILBERLING M. B., O. P.: Das Dominikanerkloster St. Nikolaus auf der Insel vor Konstanz. München, 1969.
- HO Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly, és Véghely Dezső 1–5. Győrött, 1865–1873. Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső 6–8. Bp., 1876–1891.
- HUML 1987 HUML, V.: Kostel sv Klimenta na Novém Městě pražském re světle historickoarcheologického výzkumu. Arhaeologica Pragensia 8. (1987), p. 157–254.
- IVÁNYI 1992 IVÁNYI Béla: A középkori Vasvár. Vasvár, 1992.
- JANKOVICH 1959 JANKOVICH Miklós: Buda-környék plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye. BudRég 19. (1959), p. 57–98.
- JANKOVIĆ 1965 JANKOVIĆ, V.: Dominikánsky kostol a kláštor v Banskej Štiavnici a jeho najbližšie okolie. Vlativedný časopis 3. (1965), p.127–132.
- Katolikus Lexikon IV.
KOLLÁNYI 1901 Katolikus Lexikon 4. Szerk. Bangha Béla S. J. Bp., 1933.
Visitatio Capituli e. m. Strigoniensis Anno 1397. Közli Kollányi Ferenc. Bp., 1901.
- KOLLÁNYI 1906 KOLLÁNYI Ferenc: A magánkegyúri jog hazánkban, a középkorban. Bp., 1906.
- KOUDELKA 1992 Domonkos Isten igéjének hirdetése. Szerk., bev.: Vladimír J. Koudelka. Bp., 1992.
- KOVÁCS 1989–1990 KOVÁCS Béla: Magyarország középkori patrocíniumai. Agria 25–26. (1989–1990), p. 407–419.
- KUBINYI 1961 KUBINYI András: Buda város pecséthasználatának kialakulása. TBM 14. (1961), p. 109–146.
- KUBINYI 1964 KUBINYI András: Budafelhevíz topográfiája és gazdasági fejlődése. TBM 16. (1964), 85–171.
- KUBINYI 1968 KUBINYI András: Polgári értelmiségi és hivatalnokréteg Budán és Pesten a Hunyadi- és Jagelló-korban. LK 39. (1968), p. 205–231.
- KUBINYI 1972 KUBINYI, András: Die Anfänge Ofens. Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen Reihe I. Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des Europäischen Ostens. Bd. 60. Berlin, 1972.
- KUBINYI 1973 KUBINYI András: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest története 2. Szerk. Gerevich László. Bp., 1973. p. 7–240.
- KUBINYI 1990 KUBINYI, András: Urbanisation in the east-central part of medieval Hungary. In: Towns in medieval Hungary. Edited by L. Gerevich. Bp., 1990. p. 103–149.
- KUBINYI 1991 KUBINYI András: Plébánosválasztások és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon. Aetas 2. (1991), p. 26–45.
- KUBINYI 1991a KUBINYI, András: Buda - Die mittelalterliche Hauptstadt Ungarns. Eine deutsch-ungarische Stadt in Ostmitteleuropa. In: Budapest im Mittelalter. Hg. von Gerd Biegel. Braunschweig, 1991. p. 15–42.
- KUBINYI 1994 KUBINYI András: Egyház és város a késő középkori Magyarországon. In: Társadalomtudományi tanulmányok a közeli és régmúltból. Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára. Bp., 1994. p. 74–87.
- KUBINYI 1994a KUBINYI András: Budafelhevíz. In: Korai Magyar Történelmi Lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál és Makk Ferenc. Bp., 1994. p. 131.

- KUBINYI 1999 KUBINYI András: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Bp., 1999. (METEM Könyvek 22.)
- KUBINYI 2001 KUBINYI András: Buda, Magyarország középkori fővárosa. TBM 29. (2001), p. 11–22.
- KUMOROVITZ 1953 Veszprémi Regeszták (1301–1387). Összeáll.: Kumorovitz L. Bernát. Bp., 1953.
- KUMOROVITZ 1963 KUMOROVITZ L. Bernát: A budai várkápolna és a Szent Zsigmond-prépostság történetéhez. BudRég 15. (1963), p. 109–150.
- KUMOROVITZ 1964 KUMOROVITZ L. Bernát: A zselicszentjakabi alapítólevél 1061-ből. („Pest” legkorábbi említése). TBM 16. (1964), p. 43–83.
- KUMOROVITZ 1971 KUMOROVITZ L. Bernát: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei. TBM 18. (1971), p. 7–53.
- KUMOROVITZ 1972 KUMOROVITZ L. Bernát: Adatok Budapest főváros Árpád-kori történetéhez. TBM 19. (1972), p. 7–37.
- KUMOROVITZ 1976 KUMOROVITZ L. Bernát: Óbuda 1355. évi felosztása. BudRég 24. (1976), p. 279–300.
- LAVEDAN 1967 LAVEDAN, P.: Histoire de Paris. Paris, 1967.
- LENGYEL 1971 LENGYEL Alfréd: A középkori Győr. In: Győr Várostarténeti Tanulmányok. Győr, 1971. p. 81–108.
- Lexikon des Mittelalters Lexikon des Mittelalters füzetei: 5/5. München und Zürich 1990. 8/1. és 8/4. München 1996. 8/10. München 1997.
- LÓCSY 1964 LÓCSY Erzsébet: Középkori telekviszonyok a budai Várnegyedben. BudRég 21. (1964), p. 191–208.
- LÓCSY 1969 LÓCSY Erzsébet: XIII. századi város és XIV. századi városrendezés nyomai a budai Várnegyedben. Településtudományi Közlemények 22. (1969), p. 106–113.
- LÓCSY 1971 LÓCSY Erzsébet: Adatok a budai Várnegyed XIII. századi beépítéséhez. BudRég 12. (1971), p. 209–222.
- MAGYAR 1991 MAGYAR Károly: A budai vár Árpád-kori topográfiája. In: Dunántúli Dolgozatok (C) Történettudományi Sorozat 3. Pécs, 1991. p. 91–106.
- MAGYAR 1991a MAGYAR Károly: Buda im 13. Jahrhundert. In: Budapest im Mittelalter. Hg. von Gerd Biegel. Braunschweig, 1991. p. 153–184.
- MEERSSEMAN 1946 MEERSSEMAN, G. O. P. : L'architecture dominicaine au XIIIe siècle. Législation et pratique. Archivum Fratrum Praedicatorum 16. (1946), p. 136–190.
- MES Monumenta Ecclesiae Strigoniensis 1–2. Ed.: Ferdinandus Knauz. Strigonii, 1874–1882. 3. Ed.: Ludovicus Crescens Dedek. Strigonii, 1924.
- MEZŐ 1996 MEZŐ András: A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század). Bp., 1996. (METEM Könyvek 15.)
- MEZŐ 2000 MEZŐ András: A középkori templomneveink kutatásának néhány problémája. In: „Magyaroknak Eleiről.” Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Pitti Ferenc. Szegedi Középkorász Műhely. Szeged, 2000. p. 365–380.
- MEZŐ 2003 MEZŐ András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Bp., 2003. (METEM Könyvek 40.)
- MREV Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára. Közreadja a Római Magyar Történeti Intézet. 1–4. Bp., 1896–1908.
- MVH Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia 1/1. Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tized-szedők számadásai 1281–1375. Bp., 2000. (reprint kiadás).
- NAGY-PAPP 1960 NAGY Zoltán – PAPP Imre: Szeged. Bp., 1960.
- NEMES 1893 NEMES Antal: A Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom története és leírása. Bp., 1893.

- NÉMETHY 1876 NÉMETHY Lajos: Nagyboldogasszonyról nevezett budapestvári főtemplom történelme. Esztergom, 1876.
- Österreichische Kunsttopographie Österreichische Kunsttopographie. Bd. 1. Herzogthum Kärnten. Wien, 1889. p. 42-45.
- PALOVICS 1980 PALOVICS Lajos: Szent Miklós patrocíniuma és a településtörténet. Quibus expedit universis. In: Diákköri Dolgozatok 1977-1979. Bp., 1980. p. 93-121. (ELTE BTK Középkori Magyar Történelmi Tanszék Kiadványai 1. Szerk. Ladányi E.)
- PALUGYAY 1852 PALUGYAY Imre: Buda-Pest szabad királyi városok leírása. Pest, 1852.
- PAULER 1899 PAULER Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Második, javított kiadás 1-2. Bp., 1899.
- PERGER 1965-1966 PERGER R.: Die Grundherren im mittelalterlichen Wien. II. Th. XXV. Jahrbuch d. Vereines für Geschichte der Stadt Wien. Bd. 21-22, 1965-1966.
- PETROVICS 1981 PETROVICS István: Volt-e Szegeden bencés apátság? Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historica 71. (1981), p. 37-43.
- PFEIFFER 1913 PFEIFFER, N.: Die Ungarische Dominikanerordensprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241-1242. Zürich, 1913.
- PFEIFFER 1916 PFEIFFER Miklós: A domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története. In: A Szent Domonkos-rend múltjából és jelenéből. Szerk. Horváth Sándor. Bp., 1916. p. 177-221.
- PFEIFFER 1917 PFEIFFER Miklós: A domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története. Kassa, 1917.
- PRIN 1955 PRIN, M.: La première église des frères prêcheurs de Toulouse, d'après les fouilles. AnnMidi (1955) p. 5-18.
- POGÁNY 1971 Pogány Frigyes: Firenze. Bp., 1971.
- RA Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 1. k. 1001-1270. Szerk. Szentpétery Imre. Bp., 1923. 2/1. k. 1270-1272. Bp., 1943. 2/2-3. k. 1272-1290. Szerk. Borsa Iván. Bp., 1961. 2/4. k. 1290-1301. Szerk. Borsa Iván. Bp., 1987.
- RÁCZ 2001 RÁCZ György: A jáki apátság kegyurai a XIV-XV. században. In: Analecta Mediaevalia 1. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Medievalisztika Tanszékének Kiadványsorozata. Tanulmányok a középkorról. Szerk. Neumann Tibor. Bp., 2001. p. 179-202.
- ROMHÁNYI 2000 E ROMHÁNYI Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus. Bp., 2000.
- RUPP 1865 RUPP Jakab: Budának és környékének helyirati viszonyai a középkorban. ArchKözl 5. (1865), p. 46-66.
- RUPP 1868 RUPP Jakab: Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pesten, 1868.
- RUPP I-III RUPP Jakab: Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre, vagyis a nevezetes városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint rendezve. 1-3. Pest, 1870-1876.
- SALAMON 1885 SALAMON Ferenc: Budapest története 1-3. Bp., 1885.
- SCHIER 1774 SCHIER, Xixtus: Buda Sacra sub priscis regibus. Viennae, 1774.
- SIKLÓSI 1990 SIKLÓSI Gyula: Adattár Székesfehérvár középkori és törökkori építészetéről. Székesfehérvár, 1990.
- SPEKNER 2002 SPEKNER Enikő: Adalékok a budavári István torony névadójának kérdéséhez. BudRég 35. (2002), p. 403-425.

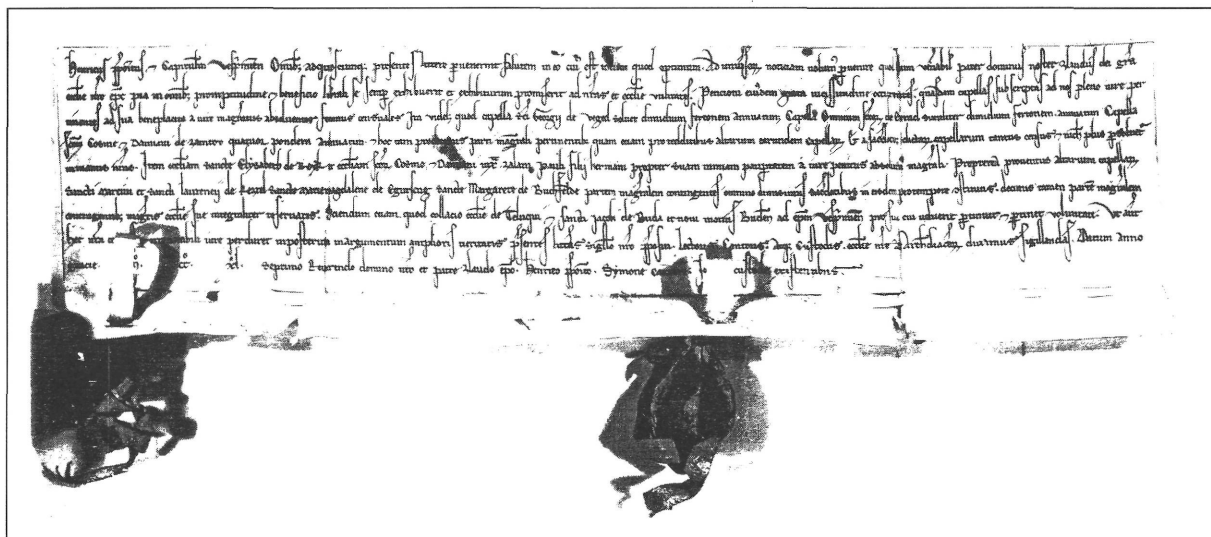
- STREICH 1984
STREICH, G.: Burg und Kirche während des deutschen Mittelalters. Untersuchungen zur Sakraltopographie von Plätzen, Burgen und Herrnsitzen. Vorträge und Forschungen. Herausgegeben vom Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte. Sonderband 29. Teil I-II. Jan Thorbecke Verlag Sigmaringen, 1984.
- SZEGED 1983
Szeged története 1. A kezdetektől 1686-ig. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1983.
- SZEREDY 1879
SZEREDY J.: Egyházjog különös tekintettel a magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra. Pécs, 1879.
- SZÜCS 1978
SZÜCS Jenő: A kereszténység belső politikuma a XIII. század derekán. IV. Béla király és az egyház. Történelmi Szemle 21. (1978), p. 158-181.
- SZÜCS 2002
SZÜCS Jenő: Az utolsó Árpádok. Bp., 2002.
- TAKÁCS 1997
TAKÁCS I.: Et Deus in rota. Nagyszombat város középkori pecsétjének ikonográfiája. Ars Hungarica 25. (1997. 1-2), p. 69-79.
- THEINER
THEINER, A.: Vetera monumenta historica Hungariam sanctam illustrantia. 1-2. Romae, 1859-1860.
- VÉGH 2002
VÉGH András: Buda város középkori helyrajza. PhD-disszertáció. Kézirat. Függelék: A plébánia határjárások elemzése.
- ZÁGORHIDI 2001
ZÁGORHIDI Czigány Balázs: A domonkos rend konventjei a XIII. századi Magyarországon. (Bernardus Gudonis konventjegyzékének értelmezése). Tanítvány. A Magyar Domonkosok Lapja. 2001. 2. sz., p. 81-94.
- ZOLNAY 1963
ZOLNAY László: „Opus castri Budensis”. A XIII. századi budai vár kialakulása. TBM 15. (1963), p. 43-107.
- ZOLNAY 1982
ZOLNAY László: Az elátkozott Buda. Buda aranykora. Bp., 1982.

THE HISTORY OF THE FOUNDATION OF THE CHURCH OF OUR LADY IN BUDA

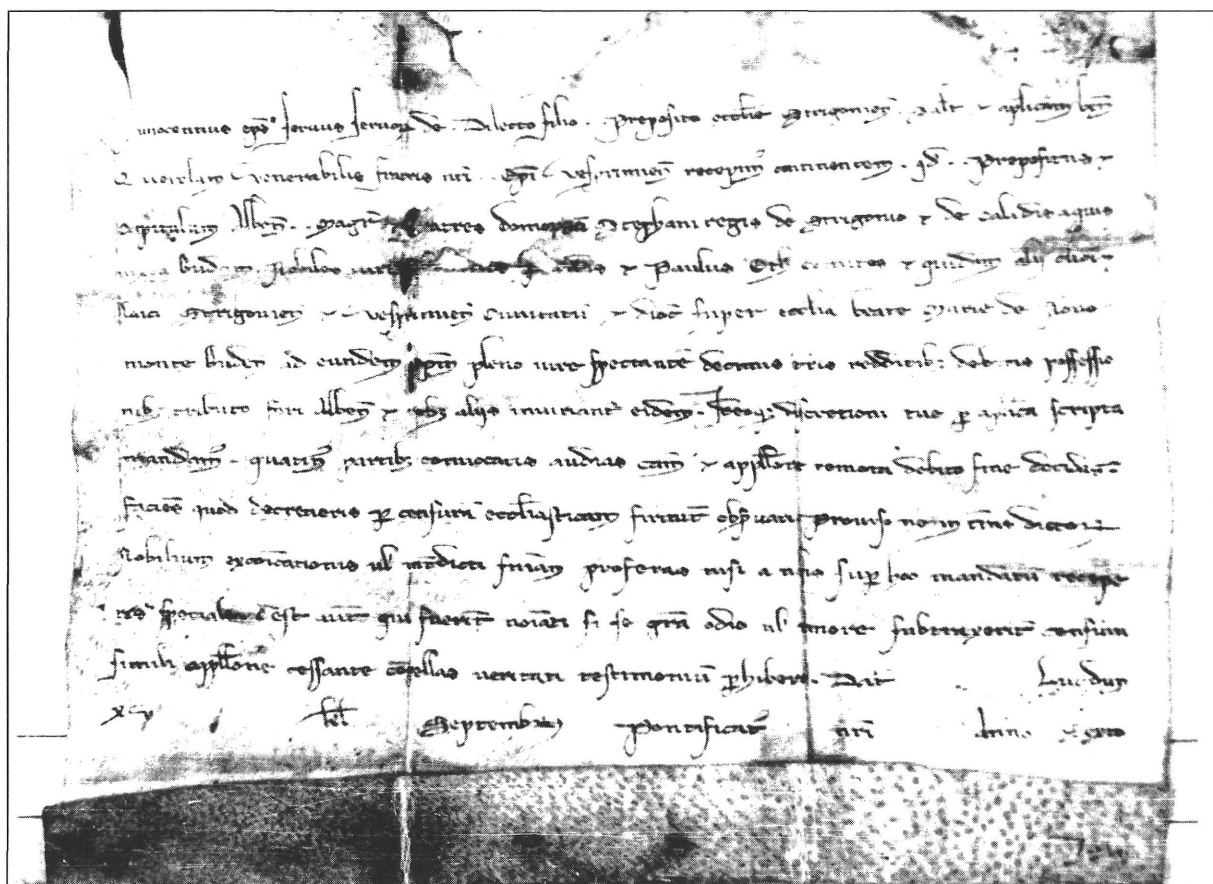
The foundation of the church of Our Lady in Buda has been debated by scholars. The sources referring to the beginnings have been considered ambiguous, several theories have emerged. After a thorough study of the documents the following facts can be stated. The foundation of the church can be dated to the end of 1246 or the beginning of 1247, coinciding with the time of the foundation of the city itself established by urban historians. The church was founded by King Béla IV with the permission of the archbishop of Esztergom on the turn of 1246 and 1247. The construction of the church was accomplished between 1247 and 1269 and it could have been consecrated sometime between 1255 and 1269. As the church was a royal foundation, it was exempt from the jurisdiction of the local bishopric of Veszprém all the time and it belonged to the archbishopric of Esztergom. But it is a fact that already in 1269 it functioned as the parish church of the city of Buda.

The archaeologist investigating the Dominican Friary standing next to the parish church, Katalin H. Gyürky seemed to have identified an earlier ecclesiastical building under the church of the friary. As archaeology is not our special field we do not want to interfere with the problem of the identification.

She thought that it is identical with the "Church of Our Lady on the new Buda Hill" mentioned in the charters of 1247 and 1248, because most scholars interpreted the sources that the late Arpadian-age church was only built after 1255. However in the course of newly interpreting the written documents we have concluded that all of them refer to the same church which at the same time cannot be identical with the earlier building discovered under the friary by Katalin H. Gyürky. If there was such a building at all it should be considered St. Nicolas Church - after the later patron saint of the church of the friary. The Dominicans, especially at the beginnings, usually moved into places that had already been consecrated, and the name of the patron saint of the place had not been altered until the church was reconstructed or newly constructed. Reconstruction cannot be proved in Buda between 1248-1255. But it was not necessary that a church had existed on the site where the Dominicans, supposedly on a royal initiative and with royal support settled down in the city. Buda laying on the busy waterway, on the top of the Castle hill, in the neighbourhood of important ferry points could have encouraged to dedicate their - perhaps newly built - church to St. Nicolas, the patron saint of the tradesmen and the roads.

1. kép. A veszprémi káptalan 1247-ben tanúsította, hogy az „új budai hegy” egyház adományozása a veszprémi püspököt illeti. MOL DF 262491 (Vasvár-szombathelyi kápt. hh. lt. C-1-1)

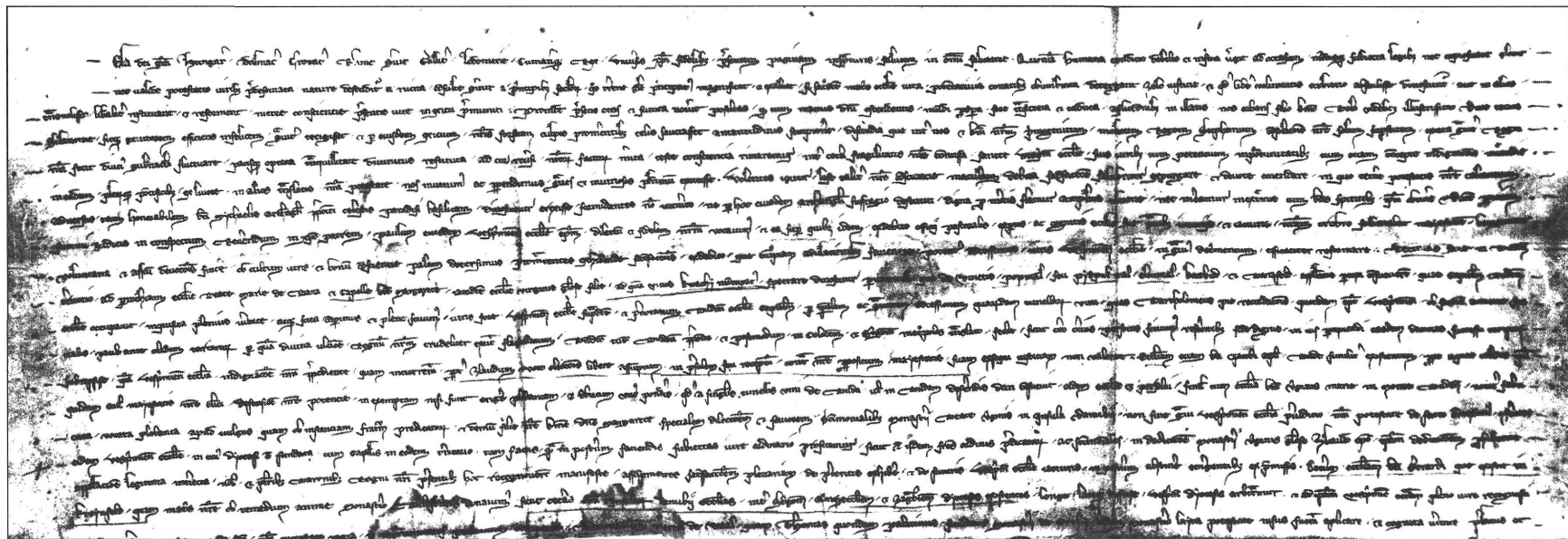
2. kép. IV. Ince pápa 1248-ban a veszprémi püspök panaszára vizsgálatot rendel el az „új budai hegy” Boldogságos Szűz Mária egyház jövedelmeinek ügyében. MOL DF 200013 (Veszprémi kápt. m. lt. Epp. Dec. Budenses 2)

Domene Lunanq Rex Vniuerso p[re]sentiu noticiã habituris salu[m] in omniu[m] saluante. Ad p[re]sentiam rei memor-
 p[re]sentis h[ab]it[ur]i An[im]i n[ost]ri Bele di[ci] q[ui] g[ra]ndam illustre regis h[un]g[ar]ie in p[ar]te et uera s[er]uata n[on] ualde n[on] emallat
 h[un]d[um]i p[re]sentia. Bela di[ci] q[ui] h[un]g[ar]ie Dalmacie Croacie R[ati]e. Serue Gallie Domene Lunanq[ue] et q[ui]
 omne que religio[m] ueram p[re]sentib[us] p[ro]p[ri]a p[re]sentia p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 las p[ro]p[ri]as p[ro]p[ri]e aut uoluit q[uo]d ab[er]t u[er]igat succurrat p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 p[ro]p[ri]e que c[ir]ca p[re]sentib[us] p[ro]p[ri]e h[un]g[ar]ie u[er]igat p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 n[ost]ri n[ost]ri u[er]igat illa castra defensionis p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e in monte p[ro]p[ri]e castru[m] q[ui]dam p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 p[ro]p[ri]e in al[ia] p[ro]p[ri]e h[un]g[ar]ie a p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 t[er]ra ad honore[m] p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e di[ci] t[er]ra p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e ac cura p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 obseruancie p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e ut de u[er]igat n[ost]ri q[ui] laic[us] nichil p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 alios libere n[ost]ri eo tenore[m] ampliatam p[ro]p[ri]e quo certum p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 n[ost]ri p[ro]p[ri]e
 ubi de p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e a p[ro]p[ri]e n[ost]ri p[ro]p[ri]e

3. kép. IV. Béla király 1255-ben kiadott oklevelében a „pesti hegyen” általa építtetett „castrum”-ban a Szűz Mária egyház építésében őt megillető kegyúri jogot a nyulak-szigeti apácáknak adományozza. MOL DL 1030 (IV: László király 1279. évi átírásában)

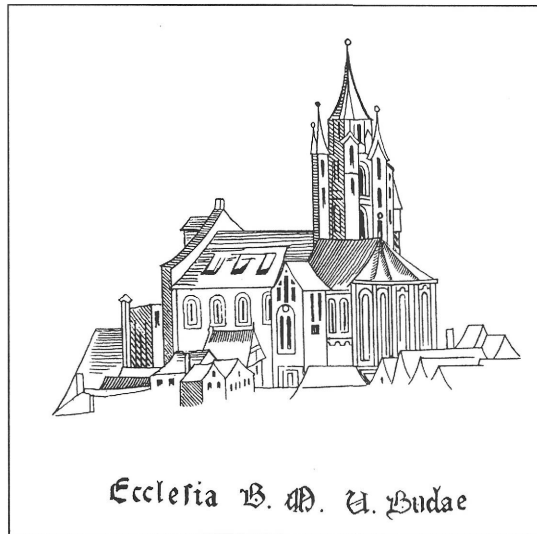
4. kép. IV. Béla király felségpecsétjének elő és hátlapja. 1240. k. BTM Kumorovitz Pecsétnásolati Gyűjtemény 66.1892/1-2.

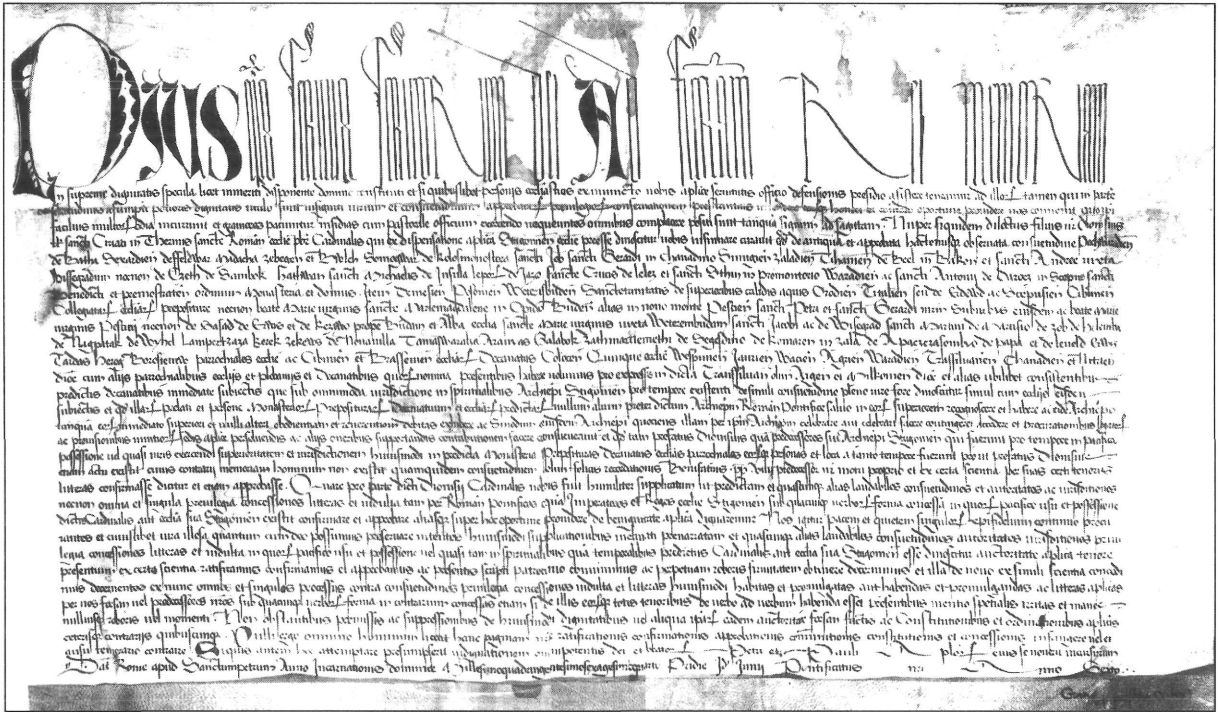
5. kép. IV. Béla király 1269-ben kelt oklevelében visszaállította a veszprémi püspök joghatóságát „a Boldogságos Szűz Máriának a budai hegyen újonnan épült és a nép körében plébániának nevezett egyháza” felett. MOL DF 200023 (Veszprémi kápt. m. lt. Epp. Dec. Budenses 3.)

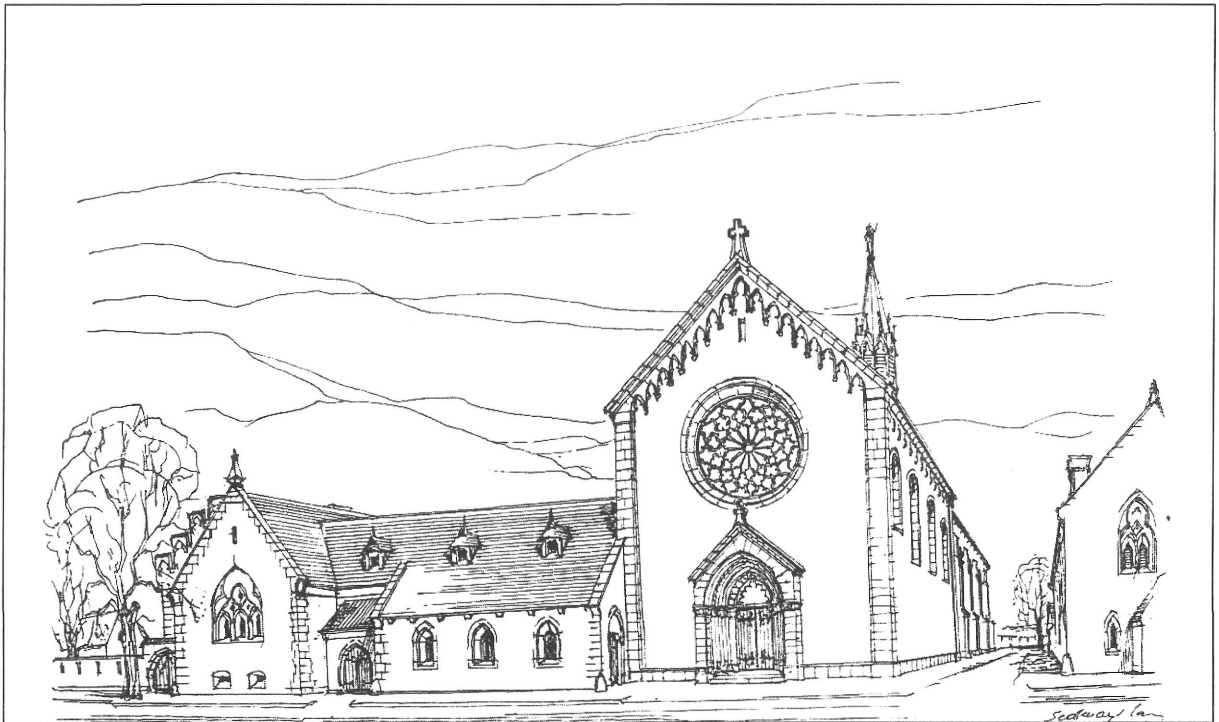
6. kép. Albert budai plébános pecsétje 1302 BTM Kumorovitz Pecsétmáslati Gyűjtemény 65.1847.

7. kép. A budavári Boldogasszony-egyház. 1470. k. Rekonstrukciós rajz a Schedel Világkrónika fametszetéről.

8. kép. II. Pius pápa 1464. évi bullája felsorolja az esztergomi érsek alá tartozó egyházakat, köztük a budai Boldogságos Szűz Mária egyházat. MOL DF 237327 (Esztergomi kápt. m. lt. 44–45).

9. kép. A budai Domonkos templom és kolostor nyugati homlokzata 1300. körül. Sedlmayr János rekonstrukciós rajza